

VI

KUR'ÂN ve SÜNNETTE EBEVEYN ve ÇOCUK HAKLARI

Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ*

1. EBEVEYN HAKLARI

Arapça'da ebeveyn kelimesinin tekili olan "eb" "çocuk kendisinden olan erkek" anlamına gelir. Bundan başka, "herhangi bir şeyin meydana gelmesine veya düzelmesine sebep olan kişi" anlamında da kullanılır. Ebeveyn ise, ana-babayı, ayrıca dede ile baba veya amca ile babayı birlikte ifade eder. Arapça'da baba ve dedeleri bir arada anlatmak veya genel olarak "atalar" mânâsına gelmek üzere "eb" kelimesinin çoğulu olan "âbâ"nın kullanımı oldukça yaygındır.

İnsanın varlık sebebi olan ebeveynin hakları, bütün akrabalarından önce gelir. Ebeveyn hakları, Kur'ân-ı Kerim ve sünnette üzerinde çok durulan haklar arasında yer alır.¹ Ebeveynin çocuklar üzerindeki haklarını, şahsî haklar ve malî haklar şeklinde iki bölükte ele alabiliriz.

1.1 Ebeveynin Şahsî Hakları

1.1.1 Ebeveyn Haklarının Önemi ve Değeri

Ebeveynin çocukları üzerindeki hakları, kolay ödenecek haklar değildir. İnsanın yetişmesi için çok büyük zorluklara katlanan ebeveynin haklarının önemini ve değerini, Yüce Allah kendisine itaatten

---

* Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi.

¹ Ana-baba konusunda bk. Akyüz, Vecdi: "Ana-Baba", *DİA*, 3/1. Ebeveyn hakları veya çocukların ebeveyne karşı görevleri konusunda bk. Köse, Saffet: "İslâm Açısından Ebeveynin Çocuklar Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 12 (Konya 2008), 345-368.

hemen sonra sıralayarak belirtir. Anne ve baba hukukunu ele alan birçok ayette² “**ana-babaya iyi muamele**”, Allah’a kulluk görevinin ardından zikredilerek, bir olan Allah’a imânın bir gereği olarak bildirilir: “*Rabbin, ‘kendinden başkasına kulluk etmeyin, **anne ve babaya iyi muamele edin**’ diye hükmetti. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında (sen sağken) ihtiyarlığa ererlerse, onlara öf bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel (ve tatlı) söz söyle. Onlara acıyarak tevazu kanadını yerlere kadar indir ve ‘Ya Rab, onlar bana çocukken nasıl merhamet ettilerse, sen de kendilerini öyle esirge’ de.”³*

Ebeveyn sevgisi başta olmak üzere; yakınlarla, dünya nimetlerine ve ziynetlerine duyulan hiçbir sevgi; Allah’tan, peygamberinden ve Allah yolunda cihaddan daha önde asla olamaz: “*De ki: ‘Babalarınız, oğullarımız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah’tan, peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah’ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah,yoldan çıkan (fâsik) kimseleri, doğru yola erdirmez, ondurmaz.’*”⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) de, ebeveyn haklarının önemine ve değerine çeşitli şekillerde değinmiştir.

Allah rızası ve gazabına vesile oluşu: Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Allah’ın rızası ebeveynin rızasında, Allah’ın gazabı ve hışmını da ebeveynin gazabında ve hışmındadır.*”⁵

² Konuyla ilgili başlıca âyetler şunlardır: el-Bakara, 2/83, 180, 215; en-Nisâ, 4/7, 33, 36; el-En’âm, 6/6, 151; el-İbrahim 14/41; Meryem, 19/14; en-Neml, 27/19; el-el-Ankebut, 29/8; el-Lokmân, 31/14-15; el-Ahkâf, 46/15, 17.

³ el-İsrâ, 17/23-24.

⁴ et-Tevbe, 9/24.

⁵ Tirmizî, Birr, 28/3, no: 1899. Muhammed bin Beşşâr, Muhammed bin Cafer vasıtasıyla Şu’be’den, Ya’la bin Atâ’dan, babasından, Abdullah bin Amr’dan geçen hadisin bir benzerini bize merfu olmaksızın rivâyet etmiştir ki bu rivâyet daha sahihtir. **Tirmizî:** Şu’be’nin râvîleri, Şu’be’den, Ya’la bin Atâ’dan babasından ve Abdullah bin Amr’dan mevkuf olarak rivâyet etmişlerdir. Şu’be’den rivâyet edenler arasında, Hâlid bin Hâris’den başka, bu hadisi merfu olarak rivâyet eden bir kimse tanımıyoruz. Hâlid bin Haris, güvenilir bir kimsedir. Bu kimse hakkında Muhammed b. Müsenna’nın şöyle dediğini işittim: “Basra’da, Hâlid b. el Hâris, Kûfe’de ise Abdullah bin İdris’in bir benzerini görmedim.” **Tirmizî:** Bu konuda Abdullah bin Mes’ûd’tan da hadis

Abdullah İbn Amr İbnu'l-Âs (r.a.) anlatır: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah’ın rızası babanın rızasından geçer. Allah’ın memnuniyetsizliği de babanın memnuniyetsizliğinden geçer.”⁶

Cennet veya Cehennem’e Götürmesi: Hz. Peygamber ’e (s.a.v.) ebeveyn hakları soruldu. Soruyu sorana, şu cevabı verdi: “O ikisi, senin cennetin ve cehennemindir.”⁷ Çocuklar, ana-babalarına iyi veya kötü davranış biçimlerine göre cennete de, cehenneme de gitmeye hak kazanabilirler. İnsanların ebeveynlerine karşı iyi davranışları ve üstlerine düşen görevleri yapmaları, cennete gitmeye sebep olur; aksini yaparlarsa, cehenneme gitmeye sebep olur.

Ebû'd-Derdâ'dan (r.a.) rivayet edilmiştir. Bir adam Ebû'd-Derdâ'ya gelerek ona şöyle dedi: “Bir hanımım var, annem onu boşamamı emrediyor, ne yapmalıyım?” Ebû'd-Derdâ dedi ki: Rasûlüllah’tan (s.a.v.) işittim, şöyle diyordu: “Ana veya baba Cennet kapılarının en hayırlısından Cennete girmeye sebeptir. Sen onların hakkını yerine getirmemekle o kapıyı kaybet veya onları hoşnut etmekle o kapıyı koru, elde etmeye çalış.”⁸ Ebu'd-Derda (r.a.) anlatıyor: “Rasûlüllah’ın (s.a.v.), “Baba, cennetin orta kapısıdır. Dilersen bu kapıyı terket, dilersen muhafaza et.” dediğini işittim.”⁹

Ebû Hureyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gün: “Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün.” dedi. “Kimin burnu sürtülsün ey Allah’ın Rasûlü?” diye sorulunca, şu açıklamada bulundu: “Anne ve babasının veya ikisinden birinin yaşlılıklarını görüp de (onların rızasını kazanmak yoluyla) cennete giremeyen (evlâ-

---

rivâyet edilmiştir. Hâkim de, rivayet etmiştir. [Ayrıca bk. Ali el-Müttekî, *Kenzu'l-Ummâl*, no: 45551; Münzirî, *Terğîb*, 3/322; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/520.]

⁶ Tirmizî, *Birr*: 3, no: 1900. Tirmizî, bu hadisi, hem Hz. Peygamber’in sözü (merfu), hem de sahâbî sözü (mevkuf) olarak rivayet eder. Ayrıca, mevkuf olarak rivayet eden tarikin sahih olduğunu söyler. (İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/484.

⁷ İbn Mâce, *Edeb*, 1.

⁸ İbn Mâce, *Edeb*: 1; Ebû Dâvûd, *Edeb*: 119; Tirmizî, *Birr*, 28/3, no: 1900. **İbn Ebî Ömer dedi ki:** Süfyân şöyle demiştir: “Annem veya babam.” Bu hadis sahihtir. Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin ismi, İbn Habîb'tir.

⁹ Tirmizî, *Birr*: 3, no: 1901 (sahih).

dın) burnu yere sürtülsün, sonra burnu yine yere sürtülsün, sonra burnu yine yere sürtülsün!"¹⁰

⊙ Allah'a sevimli amellerin ikincisi: Ebû Abdurrahman Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle anlatır: Hz. Peygamber 'e (s.a.v.), "Allah'a en sevgili gelen amel hangisidir?" diye sordum. O da, "*Vaktinde kılınan namaz.*" diye cevap verdi. Ben: "Sonra hangisi?" diye sordum. O da: "*Ana-babaya iyilik etmektir.*" buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. O da: "*Allah yolunda cihâd etmektir.*" buyurdu. Sonra benimle konuşmayı kesti; eğer daha soracak olsaydım, cevap vermeye devam edecektim.¹¹

Ebeveyn haklarının cihaddan önceliği: Ana-babaya bakmanın farz-ı ayın olarak tahakkuk ettiği hallerde (meselâ bakacak diğer kardeşler yoksa), cihad gibi farz-ı kifâye ya da ikinci defa hac ve umre gibi nafilenden ibadetlerde izinlerinin alınması şart koşulmuştur. Farz ibadetlerde izinlerini almak ise, sünnete uygun bulunmuştur. Abdullah bin Amr bin el-Âs (r.a.) anlatır: Bir adam, Hz. Peygamber 'e (s.a.v.) geldi ve dedi ki: "(Allah yolunda) hicrette bulunacağıma ve cihâd edeceğime dair sana biat ediyorum. Bunun sevabını ve mükâfâtını da Allah'tan bekliyorum." Rasûlüllah (s.a.v.), hemen sordu: "*Senin annenden ve babandan hayatta olan var mı?*"

-“Evet, her ikisi de hayatta.” dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Allah'tan sevap mı bekliyorsun?*" buyurdu. O: -“Evet!” dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.), "*Anne ve babana dön ve onlara güzel muamelede bulun.*"¹² buyurdu. Başka bir rivayete göre, şöyle bir benzer olay gelişmiştir: Bir adam gelip Hz. Peygamber 'den (s.a.v.) Allah yolunda cihâd etmek için izin istedi. Hz. Peygamber ona, "*Annen-baban hayatta*

¹⁰ Müslim, *Birr*, 9-10, no: 250-251 (10/490); Tirmizî, *Daavât*, 110, no: 3539; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 2/346. Rivayetin yukarıdaki metni, Müslim'deki metindir.

¹¹ Buhârî, *Mevâkitu's-salât*, 5, *Cihâd*, 1, *Edeb*, 1, *Tevhîd*, 48; Müslim, *îmân*, 137-140; Tirmizî, *Birr*, 28/2, no: 1898. **Tirmizî:** Ebû Amr eş Şeybânî'nin ismi Sa'd bin İyas'tır. Bu hadis, hasen-sahihtir. Şeybânî, Şu'be ve pekçok kimse bu hadisi Velid bin Ayzar'dan rivâyet etmişlerdir. Bu hadis, aynı zamanda Ebû Amr eş Şeybânî vasıtasıyla, İbn Mes'ûd'tan değişik şekillerde rivâyet edilmiştir.

¹² Buhârî, *Cihâd*, 138; Müslim, *Birr*, 5, 6 (10/483). Hadisin lafzı, Müslim'e aittir.

mi?" diye sordu. O da: "Evet!" dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Öyleyse, onların rızasını kazanmaya çalış."

Muâviye İbn Câhime'nin anlattığına göre; Câhime (r.a.), Hz. Peygamber 'e (s.a.v.) gelir ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben gazveye (cihad) katılmak istiyorum, bu konuda sizinle istişâre etmeye geldim." der. Rasûlüllah: "*Annen var mı?" diye sorar. "Evet, var" deyince, "Öyleyse ondan ayrılma, zira cennet onun ayağının altındadır."* buyurur.¹³

Bu hadisler, ebeveyne iyilikte bulunmanın faziletinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Ebeveyne iyilikte bulunmak, farz-ı kifâyeye olan cihâddan bile daha üstündür. Bu sebeple, onların izni olmadan farz-ı kifâyeye olan cihâda gitmek haramdır. Ancak söz konusu cihâd, farz-ı ayın olursa, ebeveynin izni aranmaksızın gitmek gerekir.

⊙ Ebeveyn haklarının ödenemezliği: Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Hiçbir evlad, babasının hakkını, bir istisna durumu dışında ödeyemez. O durum da şudur: Babasını köle olarak bulur, satın alır ve âzad eder."*¹⁴

1.1.2 Ana Hakkının Önceliği ve Üstünlüğü

Ana hakkı, baba hakkından önce gelir. Ebû Hureyre (r.a.) anlatır: Bir adam Rasûlüllah'a (s.a.v.) geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın rasûlü! İnsanlar içerisinde, benim güzel davranışima ve hoş sohbetime, en çok lâyük olan kimdir? –"Annendir." "Sonra kimdir?" – "Annendir." "Sonra kimdir?" –"Babandır."¹⁵ Bir başka rivayet ise, şöyledir: "Ey Allah'ın rasûlü! Güzel davranmama en çok lâyük olan kimdir?" Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Annendir, sonra yine annendir, daha sonra yine annendir, sonra da babandır."* Bir diğer rivayette, Rasûlüllah şöyle cevap vermiştir: "*Annene, yine annene, sonra babana, daha sonra da bunları takip eden derece derece yakınlarına"*¹⁶

¹³ Nesâî, Cihad 6, (6/11).

¹⁴ Müslim, Itk: 25, (1510); Ebû Dâvûd, Edeb: 129, (5137); Tirmizî, Birr: 8, (1907); İbnu Mâce, Edeb: 1, (3659); İbrahim Canan, *Kutub-i Sittre Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları: 2/484.

¹⁵ Buhârî, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1.

¹⁶ Buhârî, Edeb: 2; Müslim, Birr: 1, (2548), Bu ifade Buhârî ve Müslim'de aynen gelmiştir.; Ebû Dâvûd, Edeb: 119; Tirmizî, Birr, 28/1, no: 1897. **Tirmizî:** Bu

Bu hadisler gereğince, ana hakkı, babanınkinin üç katıdır. Bu üç kat fark, annenin hamilelik, doğum ve süt emzirme gibi, yaradılışı gereği babanın katlanmadığı ağır meşakkatlerinin karşılığıdır. Yüce Allah, ananın meşakkatlerini, şu şekilde belirtir: “Biz insana ana ve babasına karşı iyi davranmasını emretmişizdir. Anası onu, binbir zorluğa uğrayarak karnında taşımıştı. (...)”¹⁷; “Biz insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını emretmişizdir. Zira annesi, onu karnında, zorluklara uğrayarak taşımış, onu binbir güçlkle doğurmuştur. Çocuğun taşınması ve süttten kesilmesi, otuz ay sürer. (...)”¹⁸ Herhangi bir durumda, iki hak karşı karşıya gelirse, ana hakkı, baba hakkının önüne alınır.

1.1.3 Ebeveyne İtaat ve Saygılı Davranma

1.1.3.1 Ebeveyne İtaatin Gereği

Ebeveyne itaatin gereğini, tersine davranışın vehâmetinden daha iyi anlayabiliriz. Hz. Muhammed (s.a.v.), “öldürücü yedi büyük günah”ı şöyle saymıştır: “Helak edici yedi şeyden kaçınınız: şirk, büyü, adam öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, iffetli kadına zina isnadında bulunmak.”¹⁹ Başka bir rivayette, şu ikisini de eklemiştir: “ana ve babaya haksızlık etmek, kibleiniz olan Beytü'l-Haram'ı (orada ma'siyet/günah işlemeyi) sağlığınız veya ölümünüzde helâl saymak.”²⁰

1.1.3.2 Ebeveyne İtaat Modelleri

Ebeveyne itaat konusunda, mü'minlere örnek gösterilenler model alınmalıdır. Yüce Allah, birçok konuda zikredilen Hz. İbrahim, Hz. Yahya ve Hz. İsa'yı, itaatkârlık örneği olarak göstermiştir:

---

konuda Ebû Hüreyre, Abdullah bin Amr, Âişe ve Ebû'd Derdâ'dan da hadis rivâyet edilmiştir. **Tirmizî**: Behz bin Hakîm, Ebû Muaviye bin Hayde el Kuşeyrî'dir. Bu hadis hasendir. Şu'be; Behz bin Hakîm hakkında söz etmiştir. Fakat hadisçiler yanında, bu zât güvenilir bir kimsedir. Sûfyân es Sevrî, Ma'mer, Hammad bin Seleme ve pekçok hadis imamları kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.

¹⁷ el-Lokmân, 31/14.

¹⁸ el-Ahkâf, 46/5.

¹⁹ Buhârî, Vesâyâ, 23, Tıbb, 48; Müslim, İman, 145, Vesâyâ, 10; Nesâî, Vesâyâ, 12.

²⁰ Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10; Nesâî, Tahrim 3.

a) Hz. İbrahim: “İbrahim ve onunla beraber olanlarda, sizin için uyulacak güzel bir örnek vardır. Onlar milletlerine şöyle demişlerdi: ‘Biz sizden ve Allah’tan başka taptıklarımızdan uzağız; sizin dininizi inkâr ediyoruz; bizimle sizin aranızda, yalnız Allah’a inanmanıza kadar ebedî düşmanlık ve öfke baş göstermiştir.’ Yalnız, İbrahim’in, babasına: ‘And olsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim, fakat sana Allah’tan gelecek herhangi bir şeyi saomaya gücüm yetmez.’ Sözü, bu örneğin dışındadır. Ey inananlar! Deyin ki: ‘Rabbimiz! Sana güvendidik, Sana yöneldik; dönüş Sanadır. Rabbimiz! Bizi, inkâr edenlerle deneme; bizi başışla, doğrusu sen, güçlü olan, hakim olansın.’ And olsun ki, sizlerden, Allah’ı ve âhiret gününü uman kimse için, bunlarda güzel örnekler vardır. Kim yüz çevirirse kendi aleyhine olur, doğrusu Allah müstağnîdir, övülmeğe lâyıktır.”²¹

b) Yahya: “Ey Yahya! Kitaba kuvvetle sarıl.” deyip daha çocukken ona hikmet, katımızdan kalp yumuşaklığı ve sâfiyet verdik. O, Allah’tan sakınan ve ana-babasına karşı iyi davranan bir kimse idi, başkaldıran bir zorba değildi.”²²

c) İsa: “Çocuk, ‘Ben, şüphesiz Allah’ın kuluuyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı, nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe, namaz kılmamı, zekât vermeme ve anama iyi davranmamı emretti. Beni, bedbaht bir zorba kılmadı. Doğduğum günde, öleceğim günde ve dirileceğim günde, bana selâm olsun.’ dedi.”²³

1.1.3.3 Ebeveyne İtaatin Sınırı

1.1.3.3.1. Ebeveyne İtaatin Allah’a Şirk Koşmaya Zorlamada ve Küfrü İmana Tercihle Bitmesi

A) Şirke Zorlayan Ebeveyni Red Hakkı

Ebeveyne itaatin sınırı, öncelikle, çocuklarını Allah’a şirk koşmaya zorlamaları noktasında biter. Şirke zorlayan ebeveyne karşı, red hakkı doğar: “Biz, insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını emretmişizdir. Eğer ana-baba, seni bir şeyi körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa, o zaman onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. Yaptıklarımızı, size bildiririm. İnanıp, yararlı iş işleyenleri, and olsun, iyilerin

²¹ el-Müntehine 60/4-6.

²² el-Meryem 19/12.

²³ el-Meryem 19/30-33.

arasına koyarız.”;²⁴ “Ey insanoğlu! *Anan-baban, seni, körü körüne bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme; ama dünya işlerinde, onlarla güzel geçin. Bu konuda, bana yönelen İbrahim'in yoluna uy. Sonunda dönüşünüz banadır. O zaman, yaptıklarınızı size bildiririm.*”²⁵ Şirke zorlayan ebeveyne itaat edilmezse de, diğer dünya işlerinde güzel geçimden ve iyi davranmaktan asla vazgeçilemez.

B) Şirke İnancını Benimseyeni Otorite ve Dost Kabul Etmeme Hakkı

Ayrıca, küfrü imana tercih eden babalarla ve yakınlarla, mü'minlere karşı dostluk ilişkisi içinde olunamaz: “*Ey inananlar! Babalarınızı ve kardeşlerinizi küfrü imana tercih ediyorlarsa, dost ve müttefik (sırdış) edinmeyin. Sizden onları kimler dost edinirse, doğrusu kendilerine yazık etmiş olurlar.*”²⁶; “*Allah'a ve âhiret gününe inanan bir millettir, babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabaları olsa bile Allah'a ve peygamberine karşı gelenlere, sevgi beslediklerini görmezsin. İşte Allah, imanı bunların kalplerine yazmış, katından bir nurla onları desteklemiştir. Onları, altlarından ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyar. Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnut olmuştur. İşte bunlar, Allah'tan yana olanlardır. İyi bilin ki, saadete erecek olanlar, Allah'tan yana olanlardır.*”²⁷ Babalar ve oğullar başta, yakınlarla ve dünya nimetlerine duyulan sevgi; Allah sevgisinin önüne geçemez.²⁸

1.1.3.3.2. Şirke Zorlayan Ebeveyne İtaatsizliğin Modeli

Hız. İbrahim (a.s.), şirke zorlayan ebeveyne itaatsizlik konusunda, model olarak gösterilmiştir: “*Ey insanoğlu! Anan-baban, seni, körü körüne bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme; ama dünya işlerinde, onlarla güzel geçin. Bu konuda, bana yönelenin (İbrahim'in) yoluna uy. Sonunda dönüşünüz banadır. O zaman, yaptıklarınızı size bildiririm.*”²⁹

²⁴ el-Ankebut 29/8.

²⁵ el-Lokman, 31/15.

²⁶ et-Tevbe, 9/23.

²⁷ el-Mücadele, 58/22.

²⁸ Bk. et-Tevbe, 9/24.

²⁹ el-Lokmân, 31/15.

1.1.4. Ebeveyne İyi Davranma: Birru'l-Vâlideyn

1.1.4.1. İyi Davranma Gereği

Ebeveyne itaat, onların meşru isteklerini yerine getirme, sözlerini dinleme gibi, yapmak zorunda olunan görevleri kapsarken; **ebeveyne iyi davranma**, ebeveynden gelen bir talep olmasa, hatta talep iletebilecek özelliklerini kaybettikleri durumlarda bile İsrâ, 17/23-25 ayetlerinde bazıları örneklendiği gibi, şartlar gerektirdiğinde, onların ihtiyaçlarını görme, yapılması gereken her türlü maddî-manevî eylemi yerine getirmeyi kapsar.

Ebeveyne iyi davranma, Allah'a kulluk etme ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamanın hemen ardından emredilmiştir. Allah, şirk koşmanın ifadesini kullandıktan sonra, ana-babaya iyi davranmayı emrediyor. Böylece, bunun ne kadar önemli olduğunu vurguluyor: *"Biz, insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını emretmişizdir."*³⁰

*"İsrailoğullarından, 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, ana-babaya, yakınlarla, yetimlere, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin.' diye söz almıştık. Sonra siz, pek azınız müstesna, döndünüz. Sizler, zaten döneksiniz."*³¹ *"Yalnız Allah'a ibadet edin, ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya-babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın komşulara, uzak komşulara, yanınızdaki arkadaşına, garip ve yolculara, ellerinizin altında bulunan (köle, cariye, hizmetçi, işçi, mülteci) kimselere de, güzel muamele edin. Bilin ki Allah, kendini beğenen ve övünüp duran kimse-leri sevmez."*³²; *"De ki: Gelin, rabbinizin size haram kıldığı şeyleri iletelim: 'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya iyi davranın. Çocuklarınızı bakamayız-besleyemeyiz korkusuyla öldürmeyin. Sizi ve onları besleyen (rızkıları sağlayan) biziz. Kötülüklerle (gizli-açık) yaklaşmayın. Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana, hukuka uygun (mahkeme kararıyla) kıyın. Allah, işte bunları size buyurur ki, belki akıl erdirir de ona göre davranırsınız."*³³; *"Rabbin, 'kendinden başkasına kulluk etmeyin, ana ve babaya iyi muamele edin' diye hükmetti. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında (sen sağken) ihtiyarlığa ererlerse, onlara öf bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel (ve tatlı) söz söyle. Onlara acıyarak tevazu kanadını (yerlere kadar),*

³⁰ el-Ankebut, 29/8; el-Lokmân: 31/14; el-Ahkâf: 46/5.

³¹ el-Bakara, 2/83.

³² en-Nisâ 4/36.

³³ el-En'âm, 6/151.

*indir ve 'Ya Rab, onlar bana çocukken nasıl merhamet ettilerse, sen de kendilerini (öyle) esirge' de."*³⁴

Ebeveyne iyi davranmak, itaatsizliği gerektiren şirke zorlama durumunda bile zorunludur: "Ey insanoğlu! Anan-baban, seni, körü körüne bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme; ama dünya işlerinde, onlarla güzel geçin. Bu konuda, bana yönelenin (İbrahim'in) yoluna uy. Sonunda dönüşünüz banadır. O zaman, yaptıklarınızı size bildiririm."³⁵

Esma bintu Ebî Bekr (r. anhâ), tam da yaşadığı böyle bir tecrübeyi anlatır: "Henüz müşrik olan annem, yanıma geldi. (Nasıl davranmam gerekeceği hususunda) Hz. Peygamber 'e (s.a.v.) sorarak: "Annem yanıma geldi, benimle görüşüp konuşmak arzu ediyor, an-neme iyi davranayım mı?" dedim. "Evet, ona gereken hürmeti göster." buyurdu.³⁶ Ana ve baba kâfir bile olsalar, onlara karşı insanî vazifelerimizi, evlatlık alâka ve hürmetini göstermek gerektiği çok açıktır. Hatta bu hadisten, kâfir bile olsa ana ve babaya nafaka vermenin vâcib olduğu hükmü çıkarılmıştır. zaten, bu olay üzerine vahiy gelmiş ve mesele, Kur'ân-ı Kerîm'de hükme bağlamıştır: "Sizinle din hususunda muhârebe (savaş ve düşmanlık) etmemiş, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış olanlara iyilik, onlara adalet etmenizden, Allah sizi menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever."³⁷

Ebeveyne iyi davranış için, ayetlerde yol gösterilmiştir: "Biz insana, anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir; zira annesi, onu, karnında, binbir zorluğa uğrayarak taşımış; onu güçlükle doğurmuştur. Taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer. Sonunda erginlik çağına erince ve kırk yaşına varınca: 'Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimete şükretmemi ve benim hoşnut olacağın yararlı bir işi yapmamı sağla; bana verdiğin gibi soyuma da salâh ver; doğrusu sana yöneldim, ben, kendini sana verenlerdenim.'" demesi gerekir. İşte, işlediklerini en güzel şekilde kabul ettiğimiz ve kötülüklerini geçtiğimiz bu kimseler, cennetlikler içindedirler. Bu, verilen doğru bir sözdür. Annesine babasına: 'Öf ikinizden; benden önce

³⁴ el-İsrâ 17/23-24.

³⁵ el-Lokmân, 31/15.

³⁶ Buhârî, Hibe: 28, Edeb: 8; Müslim, Zekât: 50, no: 1003; Ebû Dâvûd, Zekât: 34, no: 1668.

³⁷ el-Mümtehine 60/8.

nice nesiller gelip geçmişken beni tekrar diriltilememle mi tehdit ediyorsunuz?' diyen kimseye, anne babası Allah'a sığınarak: 'Sana yazıklar olsun! İnan; doğrusu Allah'ın sözü gerçektir.' dedikleri halde: 'Bu, Kur'ân, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.' diye cevap verenler işte onlar kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde, Allah'ın azap vadinin aleyhlerinde gerçekleştiği kimselerdir. Doğrusu onlar, hüsranda olanlardır. İşlediklerinden ötürü herkesin bir derecesi vardır. Herkese, işlediklerinin karşılığı ödenir. Kendilerine, asla haksızlık yapılmaz."³⁸; "Rabbin, yalnızca kendisine tapmanızı (ma'bûd edinmenizi), ana-babaya iyi davranmanızı buyurmuştur. Şayet onlardan birisi veya ikisi birden senin yanındayken (sağken) yaşlanacak olursa, **sakın** onlara 'öf' bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel (değerli) sözler söyle. Onlara merhamet kanatlarını ger. (Belli bir yaştan sonra ana-baba ilgiye muhtaçtır.) De ki: 'Rabbim! Nasıl beni küçükken özenle terbiye ettilerse, sen de onlara öyle merhamet et.' de. İçinizde olan en iyi rabbiniz bilir. İyi kimselerseniz, bilin ki o şüphesiz, kendine başvuranları başışlar. Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver; elindeki saçıp savurma. Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise rabbine karşı pek nankördür. Rabbinden umduğun rahmeti elde etmek için, hak sahiplerinden yüz çevirmek zorunda kalırsan, onlara hiç değilse tatlı bir söz söyle. Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın. Doğrusu senin rabbin, dilediği kimsenin rızkını genişletir ve bir ölçüye göre verir. O kullarını gören ve haberdar olandır. Çocuklarınızı yoksulluk (ve refahı paylaşmazlık) korkusuyla öldürmeyin. Biz onlara da, size de rızık veririz. Onları öldürmek, şüphesiz büyük bir günahdır. Sakın zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkin-dir, kötü bir yoldur."³⁹

Ana-babaya öf demek haramsa, ana-babayı dövmek, azarlamak, pataklamak ya da öldürmek haydi haydi haramdır. Buradaki "öf", söz değil, davranıştır. Merhamet, sadece acımak değildir; ilgi ve özen göstermek demektir. Bu, acımayı da kapsar. Bu son ayet peygamberliğin 8. yılında, miraç gecesi inmiştir. İsrâ sûresinde, 22-37 arası yer alan bir grup emir arasındadır. Bunlara, "Kur'ân'ın 12 emri" de denir. Bu kesit, Mekke'de inmiştir.

³⁸ el-Ahkâf, 46/15-19.

³⁹ el-İsrâ 17/23-32.

Oniki Emir

Şirk yasağı, Allah'a kulluk emri, ebeveyne iyilik, akrabayı ve yolda kalmışı gözetme, savurganlık yasağı, cimrilik yasağı, çocukları öldürme yasağı, zina yasağı, haksız yere cana kıyma yasağı, yetim malına iyi davranma, ölçü ve tartıda titizlik gösterme, bildiğimiz şeylerin ardına düşme yasağı, böbürlenme yasağı.

Bu yasaklarda, bütün bir toplumsal hayatı düzenleyecek her şey vardır.

Hız. Peygamber (s.a.v.), ebeveyne iyi davranışın ödülünü, bir mesel üzerinden şöyle açıklıyor: Bir zamanlar üç kişi yolda giderlerken yağmura yakalanmışlar ve bir mağaraya sığınmışlar, peşinden de mağaranın ağzına dağdan düşen büyük bir kaya bu mağaranın ağzını kapatmış. Üç arkadaş birbirine, "Amellerimizi gözden geçirelim ve yaptığımız sâlih amellerle Allah'a dua edelim, belki Allah buradan bizi kurtarır demiş. Birisi, şöyle dua etmiş: "Allahım! Benim yaşlı annem-babam vardı. Onlara hizmette, kusur etmezdim. Hayvanlarımı yanlarına getirir, sütlerini sağar, önce onlara, sonra çocuklarıma ve eşime içirirdim. Bir gün geldiğimde, onlar uyumuşlardı. Her zamanki gibi, sütü sağdım, fakat onları uyandırmaya kıyamadım, elimde sütle çocuklarımin bağırip ağlamasına aldırmadan sabaha kadar başlarında ayakta bekledim. Eğer benim bunu senin rızanı dileyerek yaptığımı biliyorsan, bu kayayı biraz arala da dışarıyı görelim demiş." Bunun üzerine, kayanın üçte biri aralanmış. Diğerleri de, sâlih amellerini söylemişler ve Allah'tan yardım istemişler. Sonunda kaya, tamamen aralanmış da oradan kurtulmuşlardı."⁴⁰ Bu hadisin, hizmet konusunda ana-babayı, eş ve çocuklara tercih etmenin, onlar için meşakkate katlanmanın daha faziletli olduğuna delil olduğu savunulmuştur.⁴¹ Büyük hadis âlimi Buhârî de zikredilen hadisi, ana- babasına iyi davranmanın duasının Allah nezdinde makbul olduğunun delillerinden birisi saymıştır.⁴²

⁴⁰ Buhârî, Enbiyâ, 53, Edeb, 5; Müslim, Zikir, 100; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 3/142-143.

⁴¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî ve başkaları), Kahire1407/1986-87, VI, 510; Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Cerhi*, İstanbul 1980, 11/85.

⁴² Buhârî, Edeb, 5.

1.1.4.2. İyi Davranışın Sınırı

Küfrü imana tercih, ebeveyne iyi davranışın sınırını belirler: “Ey iman edenler! Şayet küfrü imana üstün tutarlarsa (daha fazla severlerse), babalarınızı ve kardeşlerinizi **otoriteler, sözlerini dinleyeceğiniz kişiler (evliyâ: işleri yürütecek kimseler)** ve hatta dost edinmeyin. kim onları otorite edinirse işte onlar haksızlık edenlerdir. (zulüm: yanlış bir tutum içindedirler)”⁴³ Savaş ortamında, yakınlar dost da edinilmez. “Şayet babalarımız, çocuklarımız, kardeşleriniz, eşleriniz, oymağımız (aşiretiniz), elde ettiğiniz mallar, kesat gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler, Allah’tan, peygamberinden ve Allah yolunda mücadele etmekten daha üstün iseler, Allah’ın **başımıza saracağı belâyı** bekleyin. Allah bu gibi **zaafları olanları** (fâsıkları) doğru yola erdirmez. (ondurmaz)”⁴⁴ Bu ayet önceki ayetle irtibatlıdır. Bu ayette temel insanî zaaf lar sayılmaktadır. İnsanı doğru karar vermekt en alıkoyan durumlar sayılıyor.

1.1.5. Ebeveyni Hayırla Anmak, Dua Etmek ve Dualarını Almak

1.1.5.1. Ebeveyne Dua Etmek

Çocukların ebeveynlerine karşı görevlerinden biri, hem hayat-tayken, hem de ölümlerinden sonra, onlara dua etmektir: “Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve ana-babaya iyilik etmeyi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı ‘of/üf’ bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve **‘Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi, sen de onlara merhamet et!’** de. İçinizde olanı, en iyi rabbiniz bilir. İyi kimse lerseniz, bilin ki o şüphesiz, kendine başvuranları bağışlar.”⁴⁵

Ebû Üseyd Mâlik bin Râbia es-Sâidî (r.a.) anlatır: Biz Rasûlüllah’ın (s.a.v.) yanında otururken, Beni Seleme’den bir adam çıkageldi, “Yâ Rasûlallah! Ana-babamın vefatlarından sonra, onlar için yapmam gereken herhangi bir iyilik kaldı mı?” dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): “Evet, onlara dua etmen, onlar için Allah’a istiğfarda bulunman, vaadlerini ve sözlerini yerine getirmen, ancak onlar vasıtasıyla

⁴³ et-Tevbe, 9/23.

⁴⁴ et-Tevbe, 9/24.

⁴⁵ el-İsrâ 17/23-25.

akraba olduğun kimseleri ziyaret etmen ve onların dostlarına ikramda bulunmandır.” buyurdu.⁴⁶

Ebeveyne dua konusunda, Hz. Nuh'un ve Hz. İbrahim'in duaları, model olarak gösterilmiştir: *“Rabbim! Beni, anamı-babamı, evime inanmış olarak gireni, inanan erkek ve kadınları başışla; zâlimlerin de yalnız helâkini artır.”*⁴⁷ *“Rabbimiz! Hesabın görüleceği günde, beni, ana-babamı ve inananları başışla.”*⁴⁸

1.1.5.1.2. Ebeveynin Duasını Almak

Çocuklar, ebeveynin dualarını almaya çalışmalıdır. Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayete göre, şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Üç kimsenin duasının kabul edilmesinde şüphe yoktur: zulüm ve haksızlık yapılan (mazlum) kimse, yolcu ve misafir olan kimse, ana-babanın çocuklarına duası.”*⁴⁹

Hz. İbrahim, ebeveyne davranış ve dua konusunda model olduğu gibi, çocuklara dua konusunda da modeldir: *“İbrahim şöyle demişti: Rabbim! Bu şehri güvenli kıl; beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim! O putlar, çok insanları saptırdı; bana uyan bendendir, bana karşı gelen kimseyi sana bırakırım; sen başışlarsın, merhamet edersin. Rabbimiz! Ben çocuklarımdan kimini, namaz kılabilmeleri için senin kutsal evinin yanında, ziraata elverişsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! İnsanların gönüllerini onlara meylettir, şükretmeleri için onları ürünlerle rızıklandır.”*⁵⁰; *“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan kimini, namaz kılabilmeleri için senin kutsal evinin yanında, ziraata elverişsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! İnsanların gönüllerini onlara meylettir, şükretmeleri için onları ürünlerle rızıklandır. Rabbimiz! Doğrusu sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz. Kocamışken, bana İsmail ve İshak'ı veren Allah'a hamdolsun. Doğrusu rabbim, duaları işitendir. Rabbim! Beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle. Rab-*

⁴⁶ Ebû Dâvûd, Edeb 129; İbn Mâce, Edeb, 2; İbn Hibbân, *Sahîh*, 2030. Bu hadisin senesinde Ali bin Ubeyd es-Sâidî vardır, İbn Hibbân'dan başkası bu râvînin sika olduğunu söylememiştir; diğer râvîleri sikadır.

⁴⁷ en-Nuh, 71/28.

⁴⁸ el-İbrahim, 14/41.

⁴⁹ İbn Mâce, Dua: 11; Müslim, Birr ve Sıla: 3; Tirmizî, Birr, 8, no: 1905.

⁵⁰ el-İbrahim, 14/35-37.

bimiz! Duamı kabul buyur. Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, anamı-babamı ve inananları bağışla.”⁵¹

1.1.5.1.3.Ebeveyne Sövme ve Lânet

Çocukların ebeveynlerine karşı görevlerinden birisi, onlara güzel sözler söylemek yanında, onlar aleyhinde konuşulmamasıdır, konuşulmasına vesile olmamaktır. Abdullah bin Amr bin el-Âs (r.a.), Rasûlüllah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: *“Büyük günahlardan biri de, kişinin ebeveynine sövmesidir.”* Orada bulunanlar dediler ki: *“Bir kimse hiç kendi ebeveynine söver mi?”* Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *“Evet, başka birisinin babasına söver, o da onun babasına söver. Aynı şekilde başka bir kimsenin anasına söver, o da onun anasına söver.”⁵²* Bir başka rivayet ise şöyledir: *“Büyük günahlardan biri de, kişinin ebeveynine lânet etmesidir.”* Bunun üzerine denildi ki: *“Ey Allah'ın rasûlü! İnsan nasıl ebeveynine lânet eder?”* Hz. Peygamber buyurdu: *“Başkasının babasına söver, o da onun babasına söver. Aynı şekilde başkasının anasına söver, o da onun anasına söver.”*

1.1.5.2. Duanın Sınırı

Cehennemlik oldukları ortaya çıkan müşrikler için af dileğinde (istiğfârda) bulunulamaz: *“Müşriklere, onların cehennemlik oldukları apaçık ortaya çıktıktan sonra af dileğinde bulunmak, onlar yakınları dahi olsa, peygambere ve mü'minlere yakışmaz ve doğru olmaz.”⁵³* Bu ayetin, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'le ilgili olduğu rivayeti vardır. Daha zayıf bir rivayette, peygamberimizin annesiyle ilgilidir. Amcasıyla ilgili olduğu görüşü, daha kuvvetlidir, daha fazla kabul görür. Bir rivayete göre amcası, başka bir rivayete göre ise annesi için af dileğinde bulunan peygamberimize bir uyarı mahiyetinde, bu ayet inmiştir.

Daha önce Hz. İbrahim de, babası için af dileğinde bulunmuştu, ancak o babasına söz verdiği için bunu yapmıştı, yoksa başka türlü bir af dileğinde bulunulamaz: *“Fakat İbrahim'in babası için bağışlanma dileğinde bulunması, onun babası için verdiği bir sözden ötürüydü. Ama ne zaman ki onun için onun Allah'ın düşmanı olduğu apaçık ortaya çıktı, he-*

⁵¹ el-İbrahim 14/41.

⁵² Buhârî, Edeb, 4; Müslim, İmân, 145; Ebû Dâvûd, Edeb: 119; Müslim, Birr ve Sıla: 1; Tirmizî, Birr, 28/4, no: 1902. **Tirmizî:** Bu hadis hasen sahihtir.

⁵³ et-Tevbe, 9/113.

men ondan uzak durdu. Gerçekten de İbrahim, çok içli ve uysaldır. (evvâh ve halîm) Allah, bir milleti doğru yola erıştirdikten sonra, sakınacakları şeyleri onlara açıklamadıkça, sapıklığa düşürmez. Allah, şüphesiz her şeyi bilir. Göklerin ve yerin hükümranlığı, elbette Allah'ındır; dirilten ve öldüren O'dur. Allah'tan başka dost ve yardımcımız yoktur."⁵⁴ Hz. İbrahim, ebeveynle ilgili davranışlarımızda, bizlere örnek olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla ilgili hususları, Mümtetine Sûresi dördüncü ayetle birlikte anlamak gerekir.

1.1.6. Ebeveyne Şükran Duygusu

Ebeveyne, daima şükran duygusu beslemek gerekir: "Biz insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını emretmişizdir. Anası onu, binbir güçlüğe uğrayarak karnında taşımıştı. Çocuğun süttten kesilmesi, iki yıl içinde olur. Bana ve ana-babana şükret/şükran duygusu besle diye emir ve tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş, elbet banadır."⁵⁵; "Biz insana, ana-babasına karşı iyi davranmasını emretmişizdir; zira anası, onu, karnında, binbir zorluğa uğrayarak taşımış; onu güçlükle doğurmuştur. Taşınması ve süttten kesilmesi, otuz ay sürer. Sonunda, erginlik çağına erince ve kırk yaşına varınca, 'Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve benim hoşnut olacağın yararlı bir işi yapmamı sağla; bana verdiğin gibi so-yuma da salâh ver. Doğrusu, sana yöneldim, ben, kendini sana verenlerdenim.' demesi gerekir. İşte, işlediklerini en güzel şekilde kabul ettiğimiz ve kötülüklerini geçtiğimiz bu kimseler, cennetlikler içindedirler. Bu, verilen doğru bir sözdür."⁵⁶

1.1.7. Ebeveyne İyiliğin Ölümünden Sonra da Sürmesi

1.1.7.1. Ebeveynin Akrabalarına ve Dostlarına Bağlılık ve İyi Davranış

Ebeveynin vefatlarından sonra, onlara, dua ve istiğfar, vasiyetlerini yerine getirme ve akrabalarıyla bağları sürdürme, çocukların görevidir. Ebû Üseyd Mâlik İbn Rebî'a es-Sâidî (r.a.) anlatıyor: Bir adam: "Ey Allah'ın rasûlü! Ana-babamın vefatlarından sonra da onlara iyilik yapma imkânı var mı, neyle onlara iyilik yapabilirim?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.): "Evet vardır." dedi ve açıkladı: "Onlara dua,

⁵⁴ et-Tevbe, 9/114-116.

⁵⁵ el-Lokmân, 31/14.

⁵⁶ el-Ahkâf, 46/15-16.

onlar için Allah'tan istiğfar (günahlarının affedilmesini) talep etmek, onlardan sonra vasiyetlerini yerine getirmek, anne ve babasının akrabalarına karşı da sila-i rahmi ifa etmek, anne ve babanın dostlarına ikramda bulunmak."⁵⁷

Hız. Muhammed (s.a.v.), baba dostlarına karşı iyi davranılmasını ve aranıp sorulmasını tavsiye etmiştir. İbn Ömer (r.a.) anlatıyor: Rasûlüllah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini işittim: *"Kişinin yapacağı en üstün iyiliklerden biri, ölümünden sonra babasının dostlarına sila-ı rahimde bulunması(bağlarını koparmaması)dır."*⁵⁸

Hız. Muhammed (s.a.v.), kişinin ana tarafından akrabası olan teyzesine iyi davranmasının, günahının affına vesile olacağını ifade etmiştir: Bir adam, Hız. Muhammed'e (s.a.v.) gelerek, "Ey Allah'ın elçisi! Bir günah işledim. Tövbe etsem, kabul olur mu?" dedi. Hız. Muhammed (s.a.v.), ona sordu; *"-Anan baban hayatta mı?"* Adam "Hayır" dedi. *"-Teyzen var mı?"* Adam "var" dedi. Hız. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"-Öyleyse, ona iyi davran."*⁵⁹ Berâ bin Âzib (r.a.)'den rivayete göre, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Teyze, anne yerinde anne yerindedir."*⁶⁰

2.1.7.2. Ebeveynin Kabirlerini Ziyaret

Annesini hep iyiliklerle hatırlayan Hız. Muhammed (s.a.v.), kendisi 6 yaşındayken vefat eden annesinin ölümünden 50 yıl sonra, ikibin kişilik arkadaş grubuyla yola koyulduğu Hudeybiye Umresi sırasında (h.6/628) yolunu Ebvâ'ya düşürerek, annesinin kabrini ziyaret etmiş, kabri elleriyle düzeltilmiş, kabir başında gözyaşı dökmüştü.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, Edeb: 129, (5142); İbnu Mâce, Edeb: 2, (3664); İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/490.

⁵⁸ Müslim, *Birr*,1/11-13, no: 2552; Tirmizî, *Birr*, 5, no: 1904; Ebû Dâvûd, Edeb, 119, no: 5143. **Tirmizî:** Bu konuda, Ebû Esîd'den de, hadis rivâyet edilmiştir. **Tirmizî:** Bu hadisin isnadı sahihtir. İbn Ömer'den, değişik şekillerde de, rivâyet edilmiştir.

⁵⁹ Tirmizî, *Birr*, 6.

⁶⁰ Bu hadis biraz uzuncadır. (Ebû Dâvûd, *Talak*: 35; Tirmizî, *Birr*, 28/6, no: 1904) Tirmizî: Bu hadis hasen sahihtir. Ebû Küreyb, Ebû Muaviye vasıtasıyla Muhammed b. Sûka'dan, Ebû Bekir b. Hafs'tan bu hadisin bir benzerini bize aktarmış olup bu rivâyetinde **"İbn Ömer'den"** dememiştir. Bu rivâyet, Ebû Muaviye'nin rivâyetinden daha sahihtir. Ebûbekir bin Hafs, Ömer b. Sa'd bin Ebî Vakkâs'ın öğrencisidir.

Hız. Muhammed'in (s.a.v.) ağladığını gören sahâbe de ağladı ve "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Hız. Muhammed (s.a.v.), onlara şu cevabı verdi:⁶¹ -*Annemin bana olan şefkat ve merhametini düşündüm de işte ondan ağladım.*⁶²

1.1.8. Ebeveyne İsyân ve İtaatsizlik

Ebeveyne itaatsizlik ve kötü davranış için, "ukûku'l-vâlideyn" (ebeveyne itaatsizlik/isyân) terimi kullanılır.

Birru'l-vâlideyn x Ukûku'l-vâlideyn

Abdurrahman bin Ebî Bekre'den (r.a.) ve babasından rivayete göre, şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.v.), "*Büyük günahların en büyükle-rinden size haber vereyim mi?*" buyurdu. Sahâbe, "Evet, ey Allah'ın rasûlü!" dediler. Buyurdu ki: "*Allah'a ortak koşmak, ana-babaya karşı gelmek.*" Yaslanmış olduğu halde iken doğrulup oturma konumuna gelerek, şöyle devam etti: "*Yalancı şahidlik ve yalan söylemek.*" Bu son sözü o kadar tekrarlardı ki; biz keşke sussaydı dedik.⁶³

Ebeveyne itaatsizlik her ne kadar büyük günahlardan biriyse de, bu isyân günahının silinmesine vesile olan ameller de vardır. Zeyd İbn Erkam (r.a.) anlatıyor: Hız. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: "*Kim ebeveyninden birine bedel hacederse, bu hacla onun borcunu ödemiş olur. Bu durum, semâdaki ruhuna müjdelendir. Kişi, anne ve babasına karşı isyân-kâr (âkk) bile olsa, (bu iyiliği sebebiyle) Allah'ın nezdinde (iyi kullar arasın-da) yazılır.*" Diğer bir rivayette ise, "*Babası için bir hac, kendisi için yedi hac yazılır.*" denmiştir.⁶⁴

1.1.9. Ev Reisliği ve Evin Yönetimi

Rasûlüllah (s.a.v.), ebeveynin aile içindeki sorumluluğunu şöyle belirlemiştir: "*Hepiniz çobansınız ve hepiniz emrinizdekinden sorumlu-*

⁶¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1/96, no: 170; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/223; Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, 4/381, 8/58.

⁶² M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke Devri), 66; İbn Sa'd, *age*, 1/116-117.

⁶³ Müslim, *Birr ve Sıla*: 1; Ebû Dâvûd, *Edeb*: 119; Tirmizî, *Birr*, 28/4, no: 1901. **Tirmizî:** Bu konuda Ebû Saîd'den de hadis rivâyet edilmiştir. **Tirmizî:** Bu hadis hasen sahihtir. Ebû Bekre'nin ismi Nüfey' b. Harîs'tir.

⁶⁴ Bu rivayeti, Rezîn tahrir etti. Bu rivayet, Heysemî'nin *Mecmau'z-Zevâid*'inde, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebir*'inden (3/282) kaydedilmiştir. (İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/492, 18/170).

sunuz; imam çobandır, halkından sorumludur. Erkek, ailesinin çobanıdır; onlardan sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır; bundan sorumludur. (...)"⁶⁵

1.1.10. Radâ/İrdâ (Çocuğu Emzirme/Emzirtme) Hakkı/Görevi

Çocuğun ana sütüyle beslenmesi, onun bir hakkıdır (çocuğun emzirilme hakkı), ebeveyn açısından ise olağan şartlarda kesinlikle bir görevdir. Emzirme (radâ) veya emzirtme (irdâ), öncelikle ve esas olarak çocuğun ebeveynine, onlar yoksa alt sorumlu olarak babanın vârislerine bir görev şeklinde yüklenmiştir. Çocuğun emzirilmesini, evlilik birliği içinde ve evliliğin sona ermesi durumlarında olmak üzere iki açıdan ele almak mümkündür.

1.1.10.1. Evlilik Birliği İçinde Çocuğun Emzirilmesi

A)Evlilik Birliği İçinde Ananın Emzirme Sorumluluğu

İslâm hukukçuları, ananın çocuğunu emzirmesinin diyâneten (dinen ve ahlâken) gerekliliğinde ittifak etmişler, hukuken (kazâen) emzirme zorunluluğu hususunda farklı görüşler benimsemişlerdir.⁶⁶

a)Hukuken Emzirme Zorunluluğunun Yokluğu Görüşü

❖ Ebû Hanife gibi bazı müctehitler, ayetteki “çocuklarınızı sütanaya emzirtmek isterseniz” bölümüne ve evlenme akdinin tabiat ve hükümlerine dayanarak, ananın, hukuken çocuğunu emzirmek zorunda olmadığını, dolayısıyla çocuğunu emzirmekten kaçınan ananın, dava sonucu hâkim kararıyla çocuğunu emzirmeye icbar edilemeyeceğini savunur. Buna göre, evlilik birliği içinde ananın çocuğunu emzirmekten kaçınması durumunda, baba, çocuğun emzirilmesini sütana kiralayarak sağlar.⁶⁷

✓ Bazı özel durumların varlığı, ananın hâkim kararıyla çocuğunu emzirmeye zorlanabilir: a) Çocuğun, anasından başka kadının memesini emmemesi, b) Çocuğu emzirecek bir sütana adayının bulunamaması, c) Babanın sütana tutabilmeye yetecek ödeme zorluğu

⁶⁵ Buhârî, 2/6, 3/196; EbûDâvûd, Harâc, 1; Ahmed, 3/5, 54.

⁶⁶ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/344; Erbay, Celal: *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, İstanbul: Rağbet 1998, 2.B., 138-39.

⁶⁷ Kâsânî, BS, 4/40; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/345.

içinde olması. Bu durumlarda ana, hiçbir ek talepte bulunmaksızın çocuğu emzirmek zorundadır.⁶⁸

✓ Sütana tutmak gerektiğinde, sütananın talep edeceği emzirme ücreti, öncelikle varsa çocuğun malından, çocuğun malı yoksa baba tarafından ödenir.

b)Hukuken Emzirme Zorunluluğunun Bulunduğu Görüşü

❖ Şâfiilere ve Hanbelilere göre, ananın çocuğu emzirmesi, diyâneten olduğu gibi, hukuken de emzirmek zorundadır.

➤ Mâlikîlere göre, ana, bazı istisnalar dışında, çocuğunu hukuken de emzirmekle yükümlüdür. Ananın emzirme görevinden kaçınması durumunda, dava açılır ve hâkim kararıyla çocuğu emzirmeye icbar edilir. Emzirme zorunluluğunu kaldıran istisnalar şunlardır: Ananın mensup olduğu aile çevresinde, kadınlar çocuklarını emzirmezse ve bu durum âdet haline gelmişse, ananın çocuğunu emzirmekten kaçınması, dava konusu edilemez. Böyle bir durumda baba, Hanefî uygulamasında olduğu gibi, sütana kiralamak sûretiyle çocuğun emzirilmesini sağlar.

✓ Ananın çeşitli sağlık sorunları, ana sütünün çıkmaması ya da yetersizliği veya yeni doğan çocuğun kendi anasını emmemesi ya da ananın ölmesi gibi ârızî durumlarda, baba bir sütana bularak çocuğun emzirilmesini, bu mümkün olmazsa sütler veya mamalarla bebeğin beslenmesini sağlar.⁶⁹

Ana, kendi çocuğunu emzirmek zorundadır. Baba, ilk iki yıl boyunca, emzirme giderlerini karşılamak zorundadır. Emzirme, baba istemese bile öncelikle ananın hakkıdır.⁷⁰

B)Evlilik Birliğinin Bitmesi Durumunda Çocuğun Emzirilmesi

a)Evliliğin Bitmesi Durumunda Ananın Emzirme Hakları ve Sorumlulukları

Evlilik birliğinin bitmesi durumunda, ana-çocuk ilişkisi açısından değişen bir durum söz konusu değildir. Ancak, çocuğun babasıy-

⁶⁸ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/345; Ebû Zehra, AŞ, 402-3; Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 139-40.

⁶⁹ Bk. Yaman, Ahmet: *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: İFAV 2008, 6.B., 64.

⁷⁰ Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/549-50; İbn Hazm, *Muhallâ*, 10/65-67; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 64-5.

la ilişkisi açısından, artık üçüncü kişi durumundadır. Ana, çocukla ilgili hidâne ve emzirme haklarını her zaman için öne sürebilir, baba çocuğun anası tarafından emzirilmesine engel olamaz. Babanın, bu durumda, ancak ücret konusundaki “ecr-i misil” iddiası dinlenebilir.⁷¹ Evlilik devam ederken, ana, emzirme ücreti talep edemez.

b)Evliliğin Bitmesinden Sonra Çocuğu Emziren Ananın Ücret İsteme Hakkı

a- Ananın Çocuğunu Rızaen Emzirmesi Durumunda Ücretin Belirlenmesi

Bu durumda ananın talep edeceği ücret, sütana tutulması durumunda ödenecek emsal ücreti aşamaz. Aksi takdirde, Bakara, 2/233 ayetinde belirtilen “*çocuk yüzünden ebeveynlerin zarar görmemesi ilkesi*” gereğince yasaklanan, babanın çocuğu sebebiyle zarar görme durumu ortaya çıkar. Baba da, yine ayet hükmü gereği, anayı, emsal ücretin altında bir miktara rıza göstermeye zorlayamaz.

“**Babanın çocuk yüzünden zarar görmemesi ilkesi**”ne göre, çocuğu teberru mahiyetinde (ücretsiz) emziren veya ananın istediği ücretin çok altında bir ücrete razı olan sütana bulunduğu, baba, yüksek ücret talebinde bulunan anaya, çocuğu vermeye zorlanamaz. Ancak ana, teberru mahiyetinde emzirecek bir kadının varlığı halinde, teberru mahiyetinde emzirmeye razı olur veya emsal ücret talebinde bulunursa, öncelik haktan yararlanır.⁷²

b- Ananın Mahkeme Kararıyla Çocuğu Emzirmesi Durumunda Ücretin Belirlenmesi

Çocuğu emzirmekten kaçınması durumunda zorunlu haller sebebiyle ananın alacağı ücret mahkemece re’sen belirlenir. Mahkeme, tarafların uzlaştığı bir miktar varsa bu ücreti, uyuşmazlık halinde bilirkişilerce belirlenen emsal ücreti kararlaştırabilir.⁷³

c- Çocuğu Re’sen Emziren Ananın Ücret Talebine Karşı Babanın “Teberru Def’i”nde Bulunamaması

Evlilik birliği bittikten sonra ana, henüz babayla emzirme ücreti

⁷¹ Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 140-41.

⁷² Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 142.

⁷³ Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 142.

üzerinde anlaşmaya varmadan çocuğu emzirdiği takdirde, bilahare bu ücreti babadan talep edebilir. Ananın çocuğu emzirmesi, teberru ve dolayısıyla ücret talep etmeyeceği anlamına gelmez. Böyle bir durumda babanın teberru def'i dikkate alınmaz. Ana adına tahakkuk eden emzirme ücreti, ya ödenmekle, ya da ananın ibrâsıyla düşer.⁷⁴

Ric'î (dönüşlü) talâk iddeti içinde, evlilik birliği henüz devam ettiğinden, emzirme karşılığında ücret talep edilemez. Bâin (ayırıcı) talâk iddeti içinde bulunma durumunda ise, Hanefiler arasında ücreti hak edeceği ve etmeyeceği şeklinde iki görüş bulunmaktadır. Mısır mahkemelerinde, ikinci görüş yönünde uygulama yapılmaktadır.⁷⁵

Çocuğu annesi emzirdiği gibi, çocuk için belirli bir ücret karşılığında sütanne de tutulabilir. Emzirme süresi, iki yıldır. Ana-baba, aralarında danışarak ve anlaşarak daha çocuğu sütten kesebilirler. Yüce Allah (c.c.), şöyle buyuruyor: *"Analar, çocuklarını (emmeye devam ettikleri takdirde, bir yandan da yavaş yavaş katı gıdalara alıştırmak ortalamaya) iki tam yıl emzirsinler. Bu, emzirmeyi mükemmel şekliyle uygulamak isteyen babalar içindir. Anaların, uygun şekilde (örfe ve imkânlarına göre) yiyeceğini giyeceğini (nafakasını) sağlamak, babanın görevidir. Hiçbir kimse takatinin üstünde bir görevle yükümlü tutulamaz. Çocuk yüzünden ne anası, ne de babası zarar görmemelidir. Babanın mirasçıları da böyle davranmalıdır. Fakat ana-baba aralarında görüşüp anlaşmaya vararak, iki yıldan önce, çocuklarını sütten kesmek isterlerse, kendilerine bir vebal yoktur. Şayet çocuklarınızı başkalarına (sütanaya) emzirtmek isterseniz, kendilerine vereceğiniz ücreti örfe uygun tarzda ödemek şartıyla, bunda da size vebal yoktur. Bu süt emzirme olayları konusunda, Allah'ın belirlediği kurallara uyun. Biliniz ki, bu kurallara uyup uymadığınızı Allah çok iyi görmektedir."*⁷⁶

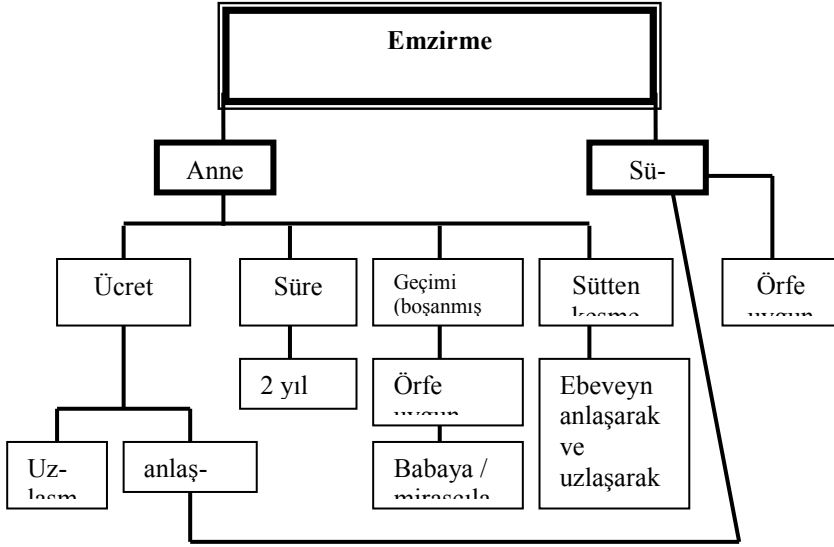
"Boşadığınız (fakat iddeti henüz bitmemiş) kadınları, imkânlarınız (gücünüz) ölçüsünde oturduğunuz meskenlerin bir bölümünde iddetlerini tamamlayıncaya kadar oturtun. Onlar üzerinde çıkıp gitmelerini sağlamak için bir baskı kurmak (sıkıntıya sokmak, bunaltmak) niyetiyle, (mehirden bir miktarı geri kopartmak maksadıyla) onlara zarar vermeye kalkışmanın (zarar verici davranışta bulunmayın)! (Onlara mehirlereinden bir miktarını geri almak için sıkıştırmak üzere baskı yapmayın, zarar verici

⁷⁴ Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 142.

⁷⁵ Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 141.

⁷⁶ el-Bakara 2/233.

bir davranışta bulunmayın.) *Şayet hamile iseler, çocuklarını doğuruncaya kadar nafakalarını verin! Sonra, boşadığımız eşlerle ilginiz kesilince, sizin hesabınıza/adınıza çocuklarınızı emzirirlerse (ve bir ücret talebinde de bulunurlarsa), ücretlerini verin! Aranızda ücret işini meşrû çerçevede, örfe uygun olarak güzellikle/doğru düzgün görüşüp aranızda sonuçlandırın. Eğer annesinin çocuğu emzirmemesi (sadece ücret anlaşmazlığı değil, çocuğun anne sütünü emmemesi, annenin vefatı vs.) sebebiyle sıkıntıya düşerseniz, bu takdirde baba, ücret vererek bir başka emziren kadın bulacaktır. Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı ancak kendisine yetecek kadar verilmiş olan kimse, Allah'ın kendisine verdiğiinden versin; Allah kimseye, verdiği rızkı aşan bir yük yüklemes. Allah, güçlükten sonra kolaylık verir.”⁷⁷*

Çocuğun ana dışında başka bir kadından (sütanadan) süt emmesinin hukukî durumu ve sonuçları, konumuzu genişleteceğinden bu konuya değinmiyoruz.

⁷⁷ et-Talâk, 65/6-7.

1.2. Malî Haklar

1.2.1.Ebeveynin/Usulün Nafaka Hakkı

1.2.1.1Nafaka Yükümlüleri⁷⁸

Ebeveynlere nafaka, onlara iyi davranmak ve şükran borcunu ödemek demektir. (Nisâ, 4/36) Fakir olan usûlün nafakalarını sağlamak, kâfir bile olsalar ana-babaya iyi davranmayı emreden ayetler⁷⁹ ve konuyla ilgili hadisler gereğince, çocuklarına düşer: “Hiç şüphesiz ki Allah adaleti, iyi davranışı ve akrabayı gözetmeyi emreder. İğrenç kötülüklerden (fahşâ), sıradan kötülüklerden (münker) ve azgınlıktan (bagy) meneder. Olur da düşünür ve öğüt alırsınız.”;⁸⁰ “Sana, ne sarf edeceklerini sorarlar. De ki: Harcayacağınız mal; ana-baba, yakınlar, yetimler, düşkünler ve yolcular içindir. Yaptığınız her iyiliği, Allah şüphesiz bilir.”⁸¹

Ebeveynin nafakasını sağlamakta, erkek ve kız çocuklar arasında bir fark yoktur.

İslâm hukukçularının çoğunluğu, dede ve nine gibi usûlün de ebeveyn gibi olduklarını savunurken, İmam Mâlik bu görüşe katılmaz.

Ebeveyne nafaka ödeyecek güçte olamama durumunda, iyi davranış kurallarından vazgeçilemez: “Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver; elindekileri saçıp savurma. Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise, rabbine karşı pek nankördür. Rabbinden umduğun rahmeti elde etmek için, hak sahiplerinden yüz çevirmek zorunda kalırsan, onlara hiç değilse tatlı bir söz

⁷⁸ Usûl ve fûrûnun karşılıklı nafaka yükümlülüğü konusunda bk. İbn Abidîn, Muhammed Emin Ömer: “Usûl ve Fûrûun Nafakasıyla İlgili Nakiller Üzerine Bir İnceleme” (*Tahrîru'n-nukûl fî nafakati'l-fûrû'i ve'l-usûl*), Çevirenler: Kemal Yıldız/İlyas Yıldırım/Mehmet Gayretli, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 13 (Konya 2009), 441-470.

⁷⁹ el-Bakara, 2/215; el-Lokmân, 31/15; en-Nahl, 16/90.

⁸⁰ en-Nahl, 16/90.

⁸¹ el-Bakara, 2/215

söyle. Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın. Doğrusu senin rabbin, dilediği kimsenin rızkını genişletir ve bir ölçüye göre verir. O, kullarını gören ve haberdar olmandır. Çocuklarınızı, yoksulluk korkusuyla öldürmeyin. Biz, onlara da, size de rızık veririz. Onları öldürmek, şüphesiz büyük bir günahdır. Sakın zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur.”⁸²

1.2.1.2.Nafaka Alacaklıları

Nafaka alacaklısı olan usûlün çalışmaya güç yetirebilir olması, nafaka almalarına engel değildir; fakirlik ve muhtaçlık, yeter sebeptir. Analar için, herhangi bir şart aranmaz.⁸³ Babalar, kendi geçimlerini sağlayabilecek imkânlarla kavuşursa, nafaka hakkı düşer.

Nafaka alacaklısı ebeveynlerin farklı bir dinden olmaları, nafaka haklarını engellemez.⁸⁴ Şükran besleme ve şirke zorlamalarında itaat zorunluluğu kalkarken dünya işlerinde iyi davranma emri, bunu gerektirir. (Bk. Lokman, 31/14-15) Hanbelîler ise, kâfir usûle nafaka yükümü olmadığını savunur.⁸⁵

Ebeveynler, çocuklarının mallarından yiyebilirler: “Köre, topala, hastaya bir sorumluluk yoktur. Kendi evinizden veya babalarınızın, analarınızın, erkek kardeşlerinizin, kız kardeşlerinizin, amcalarınızın, halalarınızın, dayılarınızın, teyzelerinizin ya da anahtarı size teslim edilmiş⁸⁶, dostunuzun evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Tek tek ya da toplu halde yemenizde bir sakınca yoktur.⁸⁷ Şayet birtakım evlere giderseniz, oraya Allah katından mübarek ve güzel bir selâmla kendi kendinize selâm verin. Allah size, işte evdeki davranış kurallarını böyle açıklar ki belki akıl eder de ona göre davranırsınız.”⁸⁸

⁸² el-İsrâ 17/26-32.

⁸³ İbn Kudâme, *Mugnî*, 7/582-83.

⁸⁴ Şirbînî, *Mugnî'l-Muhtâc*, 3/447; Kâsânî, *BS*, 4/30.

⁸⁵ İbn Kudâme, *Mugnî*, 7/585.

⁸⁶ Bakım, temizlik vs. yapmak amacıyla anahtarı alınmış olan evlerde bulunan yiyeceklerden, ev sahibine tıka-basa yeyip zarar vermemek şartıyla, atıştırılabilir.

⁸⁷ İster haremlik-selâmlık yaparsınız, isterseniz de beraber yersiniz.

⁸⁸ en-Nûr, 24/61.

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ana-baba, çocuklarının malından normal ölçülerde yiyebilir. Çocuk ise, ana-babasının malını, ancak onların izniyle yiyebilir.”⁸⁹

Abdullah İbn Amr İbnu'l-Âs (r.a.) anlatır: Bir adam: “Ey Allah'ın rasûlü! Benim malım ve bir de çocuğum var. Babam, malımı almak istiyor (ne yapayım?)” diye sordu. Rasûlüllah (s.a.v.), “*Sen ve malın, babana aitsiniz. Şunu bilin ki, evlatlarınız, kazançlarınızın en temizlerindedir. Öyleyse, evlatlarınızın kazançlarından yiyin.*” buyurdu.⁹⁰ Hadiste şikâyet mevzusu olan babanın, iki durumu söz konusu: Ya ihtiyacı miktarınca almak istemiştir veya ihtiyacı olsun olmasın tamamounta tasarruf etmek istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Senin varlığına baban sebeptir, malın varlığına da sen sebepsin. Öyle ise, sen de, malın da babanın kazancı sayılırsınız*” buyurarak, evladın malında babasının hakkı bulunduğunu belirtmiştir. Ebû Dâvûd şârihi Hattabî, belirtilen bu hakkın, ihtiyaç hâlinde, nafaka hakkı olduğunu belirtir. “Evlât, malsız mülksüz olsa dahi, çalışarak babasının nafakasını teminle mükelleftir” der. Ayrıca şu noktayı da belirtir: “Baba, evlâdın malı üzerinde, sınırsız yetki sahibi değildir, istediği gibi tasarruf edemez, nafakadan fazlasını almaya yetkisi yoktur. Hadisten, hiçbir fakih söylemene aykırı hüküm çıkarmamıştır.”⁹¹

1.2.2. Çocuğun Babasını Evlendirme Yükümü

İslâm hukukçularının çoğunluğu, evlenmeye ihtiyacı olan çocuğunu evlendirmeye babanın icbar edilmesini savunur. Çocuğun ebeveyninden birini evlendirmeye icbar edilmesi meselesinde, icbarı savunanlar ve icbarı reddedenler olarak iki görüş belirtirler.

a) İcbarı Reddedenler

Hanefîler, çocuğun ebeveyninden birini evlendirmeye icbar edilmesine karşı çıkar. Çocuk, nafaka borçlusu olsun olmasın, böyle bir mecburiyet yoktur.⁹²

⁸⁹ Deylemî rivayet etmiştir, [İbn Adıyy, Kâmil, 7/2647.]; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, no: 706.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, Büyû: 79, (3530); İbnu Mâce, Ticârât: 64, (2291-2292); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/480; Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, 4/366; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/482, no: 4/156.

⁹¹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/483.

⁹² Kâsânî, BS, 5/236.

b) İcbarı Savunanlar

Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre, çocuk babasını evlendirmek zorundadır. Baba evlenmek isterse, onu evlendirmek mecburdur. Çünkü iffetli olmak, zorunlu temel ihtiyaçlardandır. Aksi halde, büyük sıkıntı ve meşakkat ortaya çıkabilir. Babanın evlenmeye ihtiyacı, yeme-içme ihtiyacından daha alt mertebede değildir. Giderilmezse, zarar görebilir, yanlış yola sapabilir.⁹³ İlim ehlinin çoğunluğu, ancak kendisi talep eder ve dengi bir isteyen çıkarırsa, ananın evlendirilmesi gerektiğini savunur.

Çocuk babasını evlendirdikten sonra, baba maddî açıdan rahatlarsa, çocuğun ödediklerini babasından geri isteme hakkı yoktur. Çünkü bu ödediklerini, zorunluluk durumunda ödemiştir. Tıpkı zekât gibi, geri isteme hakkı olmaz.⁹⁴

1.2.3.Ebeveynin Miras Hakları

Kan hısımlığı, miras sebeplerinin en başında gelenidir: *“Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklere hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Bunlar, az veya çok, belirli bir hissedir.”*⁹⁵

Ebeveyn, ya saklı payla (ashâbu'l-ferâiz),ya da saklı paylılardan kalanı alarak veya saklı paylı mirasçılar olmadığında mirasın tamamını alarak asabe mirasçılığıyla mirasçı olur. Ebeveynin saklı paylı mirasçılığı, şöyle belirtilir: *“Allah, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder. Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılanın üçte ikisi onlarındır; şayet bir ise yarısı onundur. Ana babadan her birine, ölenin çocuğu varsa yaptığı vasiyetten veya borcundan arta kalanın altıda biri, çocuğu yoksa anası babası ona varis olur, anasına üçte bir düşer. Kardeşleri varsa, altıda biri annesinindir; babalarımız ve oğullarımızdan menfaatçe hangisinin size daha yakın olduğunu siz bilmezsiniz. Bunlar Allah tarafından tesbit edilmiştir. Doğrusu Allah bilendir, Hakîm olandır.”*⁹⁶;

“Senden fetva isterler, de ki: ‘Allah size, ikinci dereceden mirasçılar hakkında fetva veriyor: Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse

⁹³ Şirbînî, *Mugnî'l-Muhtâc*, 3/448; İbn Kudâme, *Mugnî*, 7/588.

⁹⁴ İbn Kudâme, *Mugnî*, 7/588.

⁹⁵ en-Nisâ 4/7.

⁹⁶ en-Nisâ 4/11.

ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa kendisi, ona tamamen vâris olur. Eğer iki kız kardeş kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki dişinin hissesi kadar vardır. Doğru yoldan saparsınız diye, Allah size açıklıyor.' Allah, her şeyi bilir."⁹⁷

2. ÇOCUK HAKLARI

2.1. Çocukların Önemi ve Değeri

Kadının 9 ay, 10 gün zahmet ve acıyla meydana getirdiği çocuk; dünya ve âhiret hayatımız için, bazı özelliklere sahiptir.

Gözyaşlılığı: Çocuklar, göz aydınlığı, gönül ferahlığı ve gönül sevincidir.⁹⁸ Halkımız "altıntop, nur topu" demektedir. "Onlar (Rahman'ın kulları): 'Rabbimiz! Bize, eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümlüğün aydınlığı olacak insanlar ihsan et ve bizi, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder yap.' derler."⁹⁹

Dünya Hayatının Süsü ve Güzelliği: "Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının nimetleridir, oysa gidilecek yerin güzeli, Allah katındadır."¹⁰⁰; "**Mal, para ve çocuklar** dünya hayatının süsüdür. Ama **kalıcı iyilikler** sevap yönünden de, beklenti yönünden de, Allah katında daha iyidir, üstündür."¹⁰¹ Bu ayette, iki vurgu vardır: Birincisi, mal ve çocukların dünya hayatının güzelliklerinden olduğu ve onlarla daha güzel yaşadığı, ikincisi de kalıcı iyiliklerdir. İnsanlar mal ve çocuk sayısı fazla olunca, kendilerinde birtakım güçler olduğunu vehmeder. Yüce Allah bu ayette, bizden kalıcı iyiliklerin tercih edilmesini istiyor. Yani sadece insan ve mal kalabalığı, her şeyi halletmez diyor. Önemli olan, kalıcı iyilikleri yakalayıp onlar üzerinde hareket etmektir. Peki, bu kalıcı iyilikler nelerdir? Ö-

⁹⁷ en-Nisâ 4/176.

⁹⁸ en-Nahl, 16/58-59; el-Furkan, 25/74; el-Kasas, 28/9; ez-Zuhruf, 43/17-19; et-Tekvir, 81/8-9.

⁹⁹ el-Furkan, 25/74.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân3/14.

¹⁰¹ el-Kehf, 18/46.

celikle malla yapılan iyiliklerdir (sadaka-i cariye, infak)¹⁰², ikincisi hayırlı nesiller yetiştirmektir¹⁰³, üçüncüsü de kendisinden yararlanan bilgi üretmektir.¹⁰⁴

Sınav ve Kayırma Aracı: “Biliniz ki mallarımız ve çocuklarımız sizin için bir fitnedir. (imtihan vesilesi)¹⁰⁵, aşırı sevgi duyulan, meftun olunan) Hiç şüphesiz ki en büyük ödül Allah katındadır.”¹⁰⁶; “Mallarımız ve çocuklarımız sizin için bir fitnedir. Hiç şüphesiz ki büyük ödül, Allah katındadır.”¹⁰⁷ Bu yüzden de çocuklar, insanları Allah'ı anmaktan alıkoyabilir:

“Ey iman edenler! Mallarımız ve çocuklarımız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. (unutturmasın)¹⁰⁸ Kim böyle davranırsa, onlar kaybedenlerin ta kendileridir.”¹⁰⁹; “De ki: Babalarınız, çocuklarımız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasik kimseleri doğru yola erdirmez.”¹¹⁰; “Ey inananlar! Sizi, mallarımız ve çocuklarımız Allah'ı anmaktan alıkoymasın; böyle olanlar hüsrana uğrayanlardır.”¹¹¹

Havle bintu Hakîm (r. anhâ) anlatır: Bir gün, Rasûlüllah (s.a.v.), kızını Fatma'nın (r. anhâ) iki oğlundan birini kucaklamış olduğu halde

¹⁰² İnsanlar için kalıcı olan ve onların daha rahat yaşamasını sağlayan iyiliklerdir. Cami, köprü, çeşme vs. Kişi, sadece kendini düşünemez. Malım da malım gibi bir anlayış içerisinde olamaz.

¹⁰³ Böyle olması için her gün dua ediyoruz.

¹⁰⁴ İcat, keşif gibi insanlığın hayrına işler yapmak. Allah akıl vermiş insan da onu kullanıp insanlığa faydalı bilgiler üretmeliyiz.

¹⁰⁵ İnsana verilen her şey imtihan vesilesidir. Mal, çocuklar, ilim, akıl vs. ancak insanlar daha fazla mal kazanmak için her türlü kayırmayı da yaparlar. Bunu da meftun oldukları için yaparlar. **Bu sebeple de fitne, bir takım haksızlıkların vesilesi kılınır. Âl-i İmrân 3/14)**

¹⁰⁶ el-Enfal 8/28.

¹⁰⁷ et-Tegâbün 64/15.

¹⁰⁸ İnsanlar nüfus kalabalıklaşıp para çoğalınca, küçük dünyayı ben yarattım psikolojisine girerler, böbürlenirler. Allah, bunların insanı gaflete uğratmamasını emretmektedir.

¹⁰⁹ el-Münafikun, 63/9.

¹¹⁰ et-Tevbe 9/24.

¹¹¹ el-Münafikun 63/9.

evden çıktı, şöyle diyordu: “Siz var ya, sizin yüzünüzden (ebeveyniniz) cimriliğe, korkaklığa ve cehâlete düşüyorlar. Ve siz Allah’ın reyhanındanısınız.”¹¹² Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Çocuk, ebeveyninin cimri ve korkak olmasına sebep olur.”¹¹³ Çocuklar, anne ve babaları bir hayır yapacakları zaman, “bizi de düşünün” gibi sözlerle, onları cimriliğe çağırırlar ve onların cimri olmalarına sebep olurlar.¹¹⁴

Sonuçta, ebeveyn ve çocuklar kendi hesaplarını verecektir: “Size kıyamet gününde ne akrabalarınız, ne de çocuklarınız bir yarar sağlar. **Allah, sizin hesabınızı, teker teker görecektir.**”¹¹⁵ Allah, sizin tüm yaptıklarınızı tek tek görür.”¹¹⁶

Hız. İbrahim, iyi çocuk talebinde model gösterilir: “İbrahim: ‘Doğrusu ben, rabbim uğrunda sizi bırakıp gidiyorum; o, beni doğru yola eriştirir’ dedi. ‘Rabbim! Bana, iyilerden olacak bir çocuk ver.’ diye yalvardı. Biz de ona, yumuşak huylu bir oğlan müjdeledik.”¹¹⁷

2.2. Nesep Hakkı

Nesep, çocuğun soybağını belirleyen ve buna bağlı olarak pek çok hakları kazanmasını sağlayan en önemli unsurdur.

2.2.1. Sahih Nesep (tabii nesep ilkesi)

Çocuklar, gerçek (biyolojik) babalarına nisbet edilmek, onların soybağına bağlanmak zorundadır. Câhiliyye döneminde, bir kimse evlatlık edinilirse, o babalığın adıyla çağırılır ve onun vârisi olurdu. Bu uygulama, “Evlatlıkları, **babalarına nisbet edin** (“**çocukların babalarına nisbeti ilkesi**”), bu Allah katında en doğru olandır. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, o takdirde onları din kardeşi ve dostlarımız olarak kabul edin.”¹¹⁸ ayeti ininceye kadar, böyle devam

¹¹² Tirmizî, Birr: 11 (1911); İbnu Mâce, Edeb: 3, (3666); İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/504, no: 1175.

¹¹³ İbn Mâce, Edeb. 3; Ahmed, 4/172.

¹¹⁴ bk. İbnu'l-Esîr, Nihâye, 1/103; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, no: 705.

¹¹⁵ Kimseye bir ayırım olmaz. Kimse kayırılmaz. Herkes tek tek hesabını verir.

¹¹⁶ el-Mümtehine 60/3.

¹¹⁷ es-Saffat 37/99-101.

¹¹⁸ el-Ahzab 33/5.

etti. Ayet inince de artık onlar, asıl babalarına nisbet edildiler. Babaları bilinmeyenler, din kardeşi ve korunması gereken (mevlâ) kişiler oluyordu. Bu ayet gereğince, çocuklar, gerçek (biyolojik) babalarına nisbet edilirler.

İslâm hukukuna göre ana bakımından bir çocuğun nesebi, kendisini doğuran kadınla tesbit edilir. Bunun için başka bir şarta ihtiyaç bulunmadığı gibi, bir kadının doğurduğu çocuğu reddetmesi de mümkün değildir. Babalık bağının hukuken varlığının kabulünde ise, nikâh akdinin bulunması esastır. Nikâh akdinin fâsid olması, hatta sadece nikâh ihtimalinin bulunması halinde de nesep sabit olur. Bunun dışında ikrar ve babalık iddiası yoluyla da babalık bağı tesbit edilebilir. Çok defa "liân" yoluyla babalık bağı ortadan kalkmış olur. Liân dışında da, babalık bağına son veren durumlar vardır.

Çocuk, iyi bir nesebe sahip olma hakkına sahiptir. Bu durum, Veda Hutbesi'nde şöyle belirtilir: "Ey insanlar! Sizin kadınlarınız üzerinde, kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onlar üzerindeki haklarınız, yataklarınızı sizden başkalarına çiğnetmemeleri, sizin izniniz olmadan hoşlanmadığınız kimseleri evlerinize sokmamaları ve kötü bir şey yapmamalarıdır."

Hz. Peygamber (s.a.v.), ayette belirtilen "**çocukların babalarına nisbeti ilkesi**"nin temelini, şöyle açıklar: "*Çocuk, döşek (sahibine) aittir!*"¹¹⁹; "*Çocuk, firâşa (döşeğe: kadının sahibi olan erkeğe) aittir. Zina eden erkeğe ise (doğan çocuk üzerinde her türlü haktan) mahrumiyet vardır!*"¹²⁰

¹¹⁹ Hz.Ayşe'den: Buhârî, Ferâiz, 18(8/9); Müslim, Radâ, 36(2/1080); Ebû Dâvûd, Talâk, 33(2/282); Nesâî, Talak, 48(6/148); İbn Mâce, Nikâh, 59(1/646); Mâlik,Muvatta; Akdiye, 20(2/739); Ahmed bin Hanbel, Müsned, 6/37, 129, 200; Abdurrezzâk, Musannef, 7/442; Dârimî, Nikâh, 7/41, no: 2242 (5/67).

¹²⁰ Ebû Hureyre'den: Buhârî, Hudûd, 23(8/22); Müslim, Radâ, 37(2/1081); Nesâî, Talâk, 48(6/148); Tirmizî, Radâ, 8 (3/463); İbn Mâce, Nikâh, 7/59, no: 2006 (1/647), no: 2007 (Ebû Ümâme el-Bâhilî'den; bunun senedinin sahih ve ricalinin sıkı oldukları Zevâid'de bildirmiştir.); Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 2/239, 280, 386; Abdurrezzâk, *Musannef*, 7/443; Dârimî, Nikâh, 7/41, no: 2241 (5/67).

Hız. Ömer'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) çocuğun firâşa (sahibine) ait olduğuna hükmetmiştir.¹²¹

Hız. Âişe'den nakledilir: Utbe bin Ebî Vakkâs, kardeşi Sa'd bin Ebî Vakkâs'a, Zem'a'nın câriyesinin oğlunu, kendisine almasını vasiyet etmişti. Utbe sonra; "Şüphesiz o, benim oğlumdur." demişti. Derken Hız. Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin fethi zamanında Mekke'ye geldiğinde, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Zem'a'nın câriyesinin oğlunu almak istemişti de, bu sebeple Abd bin Zem'a ile aralarında tartışma çıkmıştı. O zaman bu çocuğun, halkın, Utbe bin Ebî Vakkâs'a en çok benzeyeni olduğu görülmüştü. Neticede Hız. Peygamber (s.a.v.), çocuk Abd'ın babasının döşeginde doğduğundan dolayı; "O, sana aittir, ya Abd bin Zem'a!" buyurmuştu. Hız. Peygamber (s.a.v.); çocuğun Utbe bin Ebî Vakkâs ile Sevde bintu Zem'a'ya¹²² benzemesi hususunda gördüklerinden dolayı da; "Ondan saklan, ya Sevde bintu Zem'a!" buyurmuştu.¹²³ Karı ile kocanın her biri için "döşek" tâbiri kullanıldığı gibi, sadece karı için de "döşek" tâbiri kullanılır. Kadın, nikâh akdinin yapılmasıyla kocanın "döşegi" olur. Hadis, bir çocuğun nesebi hakkında ihtilâfa düşüldüğünde, aralarında bir benzerlik olmasa da, çocuğun, "döşegin sahibi"ne ait olacağını göstermektedir. Buna dayanarak, âlimlerin cumhuru, nikâh akdi yapıldıktan sonra koca ile karının bir araya gelmelerinin mümkün olduğu andan itibaren altı ay geçince, doğacak çocuğun kocaya ait olacağını söylemişlerdir. Ebû Hanife, bunun için, nikâh akdinden itibaren altı ay geçmesini yeterli görmüştür.¹²⁴

Ebû Hureyre, Rasûlullah'ı (s.a.v.), "lânetleşme/li'ân ayeti"¹²⁵ indiğinde, şöyle buyururken iştirmiştir: "Hangi kadın, bir topluluğa, onlardan olmayan bir soy sokarsa, o (kadının) Allah katında hiçbir değeri yoktur, (Allah) onu Cennet'e de sokmayacaktır. Hangi erkek de, kendisine baka baka

¹²¹ İbn Mâce, Nikâh, 7/2005. Zevâid'de şöyle denilmiştir: Bunun senedi sahihtir. Ebû Yezîd el-Mekki Ebû Ubeydillah'ı İbn Hibbân sikalar arasında anmıştır. Senedin kalan ravieri ise, Buhârî ile Müslim'in şartlarını taşıyorlar.

¹²² Bu hadisin, gösterilen diğer rivayetlerinin hiçbirinde, çocuğun Hız. Sevde'ye benzemesi kaydı yoktur. Bu ilâve, muhtemelen, müstensihlerin bir hatasıdır.

¹²³ Bk. Dârimî, Nikâh, 7/41, no: 5/68.

¹²⁴ Dârimî, (çev. Abdullah Aydın), *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, 7/41, no: 2243, 5/66-68.

¹²⁵ en-Nûr, 24/6-9 âyetleri.

çocuğunu inkâr ederse, Allah rahmetini ondan saklar ve onu (mahşer günü) öncekilerin ve sonrakilerin gözü önünde rezil rüsvay eder!"¹²⁶

2.2.2.Evlilik Dışı (Gayr-i Sahih) Nesep

"Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah, her bir vârisin mirastaki payını ayırmıştır. Bundan sonra, vârise vasiyette bulunmak yoktur. (Şayet başkaları için yapılacak olursa) üçte birden fazlasını vasiyet etmek caiz değildir. Çocuk kimin yatağında doğmuşsa, (nesebi) ona aittir. Zina edene, mahrumiyet vardır. (zinadan doğan çocuğun nesebi kendisinden sabit olmaz) Kim kendisini babasından başkasına nisbet ederse veya (hangi köle) efendisinden başkasına efendisi sayarsa; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun! Artık onun, hiçbir şeyi kabul edilmez. Vesselâmü aleyküm."¹²⁷

2.2.3. Akdî Nesep

Câhiliye devrinde geçerli ve yaygın olan evlât edinme yolu ile babalık ilişkisinin kurulması âdeti, Kur'ân'da kesin bir dille yasaklanmıştır.¹²⁸ Câhiliye döneminde, evlatlık kurumu, gerçek çocuklar gibi sonuç doğururdu. Nitekim bu geleneğe uyarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) de Zeyd'i evlatlık edinmişti. Câhiliye döneminde, bir kimse evlatlık edinilirse, o babalığın adıyla çağrılır ve onun vârisi olurdu. Bu uygulama, "Allah, bir insanın içinde nasıl iki tane kalp yaratmamışsa, tıpkı onun gibi zihâr yaptığınız karılarınızı analarınız, evlatlıklarınızı da öz/biyolojik çocuklarınız yapmamıştır. Bu, sizin dilinize doladığınız asılsız bir takım sözlerdir. Allah, gerçeği söyler ve bu konudaki doğru yolu size gösterir. Evlatlıkları kendi öz babalarına nispet edin. Bu, Allah katında daha doğrudur. Şayet onların babalarını bilmezseniz¹²⁹, onlar sizin din kardeşleriniz ve korumanıza almanız

¹²⁶ Ebû Dâvûd, Talâk, 28(2/279); Nesâî, Talâk, 47(6/147); İbn Mâce, Ferâiz, 13(2/916); Dârimî, Nikâh, 42, no: 2244.

¹²⁷ Seyyid es-Sabık, *Fıkhü's-Sünnet*, 3/240; Abdülkerim Zeydan, *Ahkâmu'l-Lakît*, 17.

¹²⁸ el-Ahzâb, 33/4-5, 40.

¹²⁹ Çocukların cami köşelerine, polise, çöpe vs. bırakılması kast ediliyor. Böyle terkedilen çocuklara, fıkihta "lakît, matrûd" denir. Sokakta bulunan, terk edilen çocuk demektir.

gereken kişilerdir. Bu konuda bilmeden (hatayla) yaptığınız şeyler konusunda size bir sorumluluk yoktur. Asıl sorumluluk sebebi, bile bile yaptıklarınızdır.¹³⁰ Hiç şüphesiz ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.¹³¹ ayetleri ininceye kadar, böyle devam etti. Ayet inince de, artık onlar, asıl babalarına nisbet edildiler. Babaları bilinmeyenler, din kardeşi ve korumaya alınan (mevlâ) oluyordu.

Gayr-i meşru ilişki ya da geçim zorluğu vb. sebeplerle ebeveyni tarafından terk edilen (*lakîl/matrûd*: buluntu) çocuklar, bu ayetler geçince devletin korumasına alınır. Hz. Ömer (r.a.), yetimlerin özel bir türünü oluşturan bu gibi buluntu çocukların bakım, gözetim ve terbiye sorumluluğunu, (koruyucu aile sıfatıyla) bu çocukları bulan kişilere vermiş; çocukların nafakası ise, devlet tarafından karşılanmıştır.

Zeyd, Hz. Peygamber'in evlatlığıydı. Önce esir edilmiş, kaçırılmış çocuk olarak köle yapılmıştır. Peygamberimiz de onu azat edip evlat edinmiştir. Bu sebeple ona Zeyd bin Muhammed de derler. Eşi Zeynep'le boşandıktan sonra Yüce Allah, Peygamber Efendimiz ile Zeynep'i evlendirerek, bunda bir sakınca olmadığını göstermek istemiştir. Bu sayede, câhiliye örfü kaldırılıp yerine Allah'ın buyruğu gelmiştir: "Hani Allah'ın ve senin, kendisine nimet verdiği kişiye şöyle demiştin: 'Eşini bırakma (sakın ondan ayrılma), bu konuda Allah'tan sakın.' diyordun. Ayrıca, Allah'ın açığa vuracağı şeyi, sen içinde saklıyordun. (içinden geçiriyordun) İnsanlardan da korkuyordun, oysa Allah asıl korkulacak olandır. Hani Zeyd karısından ilgisini kesmeye karar vermişti, işte o zaman biz de onun boşadığı hanımıyla seni evlendirmiştik. Müminlere evlatlıklarının karılarıyla boşandıkları takdirde evlenmelerinin bir yük, bir sorumluluk getirmemesi için. Allah'ın bu buyruğu, elbette yerine getirilecektir."¹³²

¹³⁰ el-Ahzâb, 33/4-5; İnsan bilmeden yanlış yapabilir bilgisi olmadığı için. Ancak biliyorsak, bunu saklamamak gerekir. Kimin evlatlık olup olmadığı konusunda dikkatli olmak gerekir. Mümkünse küçük yaşlarda uygun bir dille söylemek gerekir.

¹³¹ Hata sonucu yaptıklarınızı bağışlar, siz evlatlıkları öz babalarına nispet etmemekle merhamet gösterdiğinizi düşünüyorsunuz ama Allah sizden daha merhametlidir. Dileseydi bu hükmü, o şekilde kabul ederdi.

¹³² el-Ahzâb, 33/37.

2.3.Velayete Bağlı Olmayan Haklar

2.3.1.Karşılıklı Haklar

2.3.1.1.Karşılıklı Yardımlaşma, Saygı ve Anlayış

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayete göre, şöyle demiştir: Akrâ b. Hâbis, Rasûlullah'ın (s.a.v.), torunu Hasan'ı öptüğünü gördü (İbn Ömer rivayetinde Hasan veya Hüseyin'i demektedir) ve benim on çocuğum var onlardan hiçbirini öpmüş değilim dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: **“Merhamet etmeyene, merhamet edilmez.”**¹³³ Amr bin Şu'ayb'dan babası ve dedesi yoluyla gelen rivayete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün şerefini takdir etmeyen, bizden değildir.”¹³⁴ Ebû Dâvûd'un yaptığı rivayette: “Büyüğümüzün hakkını bilmeyen” ilâvesi de vardır.

2.3.1.2. Eşit Muâmele Görme ve Ayrımcılık Yasağı

2.3.1.2.1. Eşit Muamele Görme Hakkının Temelleri

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ebeveyn-çocuk ilişkisinde üzerinde önemle durduğu bir husus, çocuklara eşit muâmelede bulunmaktır.¹³⁵ Ahmed İbn Hanbel'in bir rivayetine göre, eşit davranmak, çocuğun, ebeveyni üzerindeki haklarından biridir: “(...)Çocukların, senin üzerin-

¹³³ Buhârî, Edep, 18; Müslim, Fedâil: 15/64; Tirmizî, Birr, 12, no: 1911. ◎ **Tirmizî:** Bu konuda, Enes ve Ayşe'den de hadis rivâyet edilmiştir. Bu hadis, hasen-sahihtir.

¹³⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 66; Tirmizî, Birr, 15 (sahih); Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 2/185, 207. Senedi hasendir. ◎ Aynı bâbda, İbn Abbas'tan (r.a.) gelen bir hadis, Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 1/257'dedir. Tirmizî, aynı yerde Enes'ten gelen bir başka rivayeti zikretmektedir. Ubâde bin Sâmî'ten gelen rivayet ise, Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 5/323'tedir ve şu ilave vardır: “ve âlimimizin (hakkını) tanımayan.” Tirmizî, bu hadisin, hasen-sahîh olduğunu söylemiştir.

¹³⁵Konuyla ilgili ayrıntı için bk. Çalış, Halit: “Ebeveyn ve Çocuklar Arası Maddî İlişkilerde Adâlet/Eşit Muâmele”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ISSN: 1300-5057, 16 (Konya 2003), 121-151; Köse, Saffet: “Anne-Babanın Bağış (Hibe) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayrımcılık”, *Mehir Dergisi*, (Konya 1999), 14-20.

deki haklarından biri, onlara eşit davranmandır."¹³⁶ Çocuklara eşit davranma ilkesinin uygulamaya yansıyan bir örneği, fukahaya da rehberlik eden Numan bin Beşîr olayında yaşanmıştır.

Numan bin Beşîr'in (r.a.) rivayet ettiğine göre, babası kendisini alıp Rasûlüllah'a (s.a.v.) getirdi ve dedi ki: "Ben, bu oğluma, bana ait olan bir köle verdim." Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.), buyurdu ki: "Bütün çocuklarına, bunun benzerini verdin mi?" O da: "Hayır!" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.), bu cevap üzerine: "Onu geri al." buyurdu. Bir başka rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Bunu, bütün çocukların için yaptın mı?" O da: "Hayır!" dedi. Rasûlüllah da (s.a.v.): "Allah'tan korkun ve çocuklarımız arasında adaleti sağlayın." buyurdu. Bunun üzerine, babam döndü ve bu bağışını geri aldı.¹³⁷ Bir başka rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: "Ey Beşîr! Senin bundan başka çocukların var mı?" O da: "Evet." dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) da: "Onların hepsine, bunun benzerini verdin mi?" diye sordu. O da: "Hayır!" dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.), "O halde beni şâhit tutma. Çünkü ben, zulme şâhidlik etmem." buyurdu. Bir rivayete göre de: "Beni zulme şâhit tutma." buyurdu. Bir rivayete göre ise, "Bu işe, benden başkasını şâhit tut." buyurmuş, sonra da, "Çocuklarının, sana iyilik etmede eşit olmaları hoşuna gider mi?" diye sormuş, onun da: "Evet, hoşuma gider." demesi üzerine: "O halde olmaz." buyurmuştur.¹³⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) hem diyânî, hem de kazâî yönü temsil eden konumuyla, onun bu tasarrufunu onaylamamıştır. "Bu işe benden başkasını şâhit tut." buyurması, işin hukukî yönden caiz, fakat diyânî yönden caiz olmadığını göstermektedir.¹³⁹

Numan İbn Beşîr'den aynı olay, şöyle de rivayet edilir: "Babam bana malından bir şeyler hibe etmişti. Annem Amra bintu Ravâha: 'Bu hibeye Rasûlüllah'ı (s.a.v.) şâhit kılmazsan kabul etmiyorum.' dedi. Bunun üzerine, bana yaptığı hibeye şâhit kılmak için, babam beni de alarak Rasûlüllah'a (s.a.v.) gitti. Durumu öğrenen Hz. Peygamber (s.a.v.), "Başka çocukların da var mı?" diye sordu. "Evet" cevâbı üzerine, "Aynı şekilde bütün çocuklarına hibede bulundun mu?"

¹³⁶ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 4/269.

¹³⁷ Buhârî, Hibe, 12-13; Müslim, Hibât, 13; Ebû Dâvûd, Büyû, 83.

¹³⁸ Buhârî, Hibe, 12; Müslim, Hibât, 9, 10, 13, no: 3542 (3/292), 17.

¹³⁹ Canan, *Terbiye*, 211 (eski: 174).

diye sordu. Babam: "Hayır" deyince, "Allah'tan korkun, çocuklarınızı husûsunda âdil olun." dedi. Babam oradan ayrıldı ve hibeden rüçû etti."¹⁴⁰

Ebû Dâvûd'un Süleyman İbn Harb tarîkinden yaptığı tahrîce göre Hz. Peygamber (s.a.v.), "Çocuklarınızı birbirine eşit tutun."¹⁴¹ diye, sarîh emirde bulunur.¹⁴² Muhtelif vecihlerde Beşîr'in davranışındaki tahrîmiyyet (veya kerâhet) Rasûlullah (s.a.v.) tarafından: "Bunu iâde et"¹⁴³, "Beni şâhid kılma, ben cevve (orta yoldan sapma) şehâdette bulunmam"¹⁴⁴, "Bu doğru değil, ben ancak hakka şehâdet ederim"¹⁴⁵, "Buna benden başkasını şâhid kıl"¹⁴⁶ gibi çeşitli sözlerle ifâde edilmiştir.

Selef, evladlar arasında âdil davranmayı, dinî bir vecibe olan "sıla-i rahim" kapsamında mütâlaa etmiştir.¹⁴⁷

2.3.1.2.2.Eşit Muamele Görme Hakkının Bağlayıcılığı

Çocuklar arasında eşit muamele görme hakkının bağlayıcılık derecesi konusunda, üç temel yaklaşım bulunmaktadır: 1)Vücûb Görüşü, 2)Müstehap Görüşü, 3)Bağış Miktarı Görüşü.

a) Vücûb Görüşü

Bu yaklaşıma göre, ebeveynin, çocuklarına yönelik bağışlarında âdil davranması vâciptir. Zira konuyla ilgili hadislerde, bağış konusunda çocuklar arasında ayrımcılık yapma, tahrîm ifade eden nehîy kalıbıyla yasaklanmıştır. Dolayısıyla, hukukî bir gerekçe olmaksızın ebeveynin, çocukları arasında teberruda eşitliğe riayet etmemesi haramdır ve bunu yapan günahkârdır. Bu şekilde yapılan hukukî işlem

¹⁴⁰ Sâdece Müslim'de (Müslim, Hibât, 13, no: 1623, 3/1342) 19 vechine rastlanan rivayete Buhârî, Hibe, 11 (3/206), Nesâî, en-Nahl, 1 (6/258); Ebû Dâvud, İcârât, 47, no: 3542-45 (3/292); Tirmizî, Ahkâm, 30, no: 1367 (5/51); İbn Mâce, Hibât, 1, no: 2375 (2/795); Mâlik, *Muvatta*, 2/125; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 4/268-76; Tayâlîsî, *Müsned*, 1/280, vs. hemen hemen bütün hadis mecmûalarında farklı vecihler çerçevesinde rastlanmaktadır.

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, İcârât, 47, no: 3544 (3/292).

¹⁴² Canan, *Hz.Peygamber'in Sünnetine Terbiye*, 210 (eski: 173).

¹⁴³ Müslim, Hibât, 10.

¹⁴⁴ Müslim, Hibât, 14.

¹⁴⁵ Müslim, Hibât, 19.

¹⁴⁶ Müslim, Hibât, 17.

¹⁴⁷ İbnu'l-Kayyım, *Tuhfetü'l-Mevdûd*, 136; Canan, *Terbiye*, 211 (eski: 174).

de hiçbir sonuç doğurmaz, yani bâtıldır; ayrıca alınan malın iadesi gerekir. Öte yandan, ana-babanın, çocukları arasında ayırmıcılık içeren tasarruflarına şâhitlik etmek de caiz değildir. Hanbelîler, Zâhiriyye ve İbâdiyye ile ilk dönem müctehid ve hukukçularından birçoğu bu görüşü savunur. Son dönem İslâm hukukçularından Şevkânî (1250/1834) ve genellikle onun görüşlerini aynen benimseyen Ebu'l-Hayr Sıddîk Hasen Hân (1336/1889) da ebeveyn ve çocuklar arası maddî ilişkilerde vücûp görüşünü benimseyenlerdendir.¹⁴⁸

Tirmizî'nin açıklamasından anlaşıldığına göre, Numan bin Beşîr hadisine dayanarak çocuklar arasında eşitliğin gereğine inanan âlimlerin bir kısmı, "ihsan ve atıyyede eşitlik" şart derken, diğer bir kısmı "öpücüğe varıncaya kadar eşitlik" (zâhire akseden) her şeyde şart demiştir.¹⁴⁹ Eşit davranışın her çeşit muâmeleye şümülünü şart koşanların görüşünü te'yîd eden Bezzâr'ın, Enes'ten bir tahrîcine göre, "Bir adam, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında otururken oğlunun biri gelir. Adam çocuğunu öper ve dizinin üstüne oturtur. Az sonra, kızı gelir. Adamcağız onu (öpmeksizin) önüne oturtur. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): "Aralarında eşit davranıyor musun?" diye kınar.¹⁵⁰

Bu eşitlik emriyle, ihtiyârî olan fiillerin kastedildiği mâlumdur. Kalbî sevgi, ihtiyârın dışında olması hasebiyle, sevgide eşitlik mevzu-bahis değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Ya'kûb'un Hz. Yûsuf'a aşırı muhabbetinden bahsettiği gibi, bazı rivayetlerde de Hz. Peygamber'in (s.a.v.), kendisine herkesten çok benzediği kaydedilen¹⁵¹ torunu Hasan'ı, Hüseyin'den daha çok sevdiğine dair ifadelere rastlanmaktadır.¹⁵²

Sünnette çocuklara yapılacak farklı muâmelenin toplumsal ilişkilere olumsuz etkileri olacak bir kısım kötü hislerin doğup gelişeceğine ve bilhassa bu tutuma yer veren ebeveyne karşı hürmet hislerinin

¹⁴⁸ Ayrıntı için bk. Çalış, *a.g.m.*, 131-33.

¹⁴⁹ Tirmizî, *Ahkâm*, 30, no: 1387.

¹⁵⁰ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/156.

¹⁵¹ Buhârî, *Fedâilu Ashâbî'n-Nebî*, 22 (5/32); Tirmizî, *Menâkıb*, no: 3778 (9/333); Abdurrezzâk, *Musannef*, no: 383, 4/335; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 1/89; Ali el-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, 16/267.

¹⁵² Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 9/175-76 (zayıf); Ali el-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, 16/262; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Aliye*, 4/12 (zayıf). Bk. Canan, *Terbiye*, 212 (eski: 174-75).

zayıflayacağı keyfiyetine dikkat çekilmektedir: Rasûlüllah (s.a.v.), kendisini şâhid kılmak isteyen Numan İbn Beşîr'e sorar: "*Çocuklarının sana karşı hürmet ve lütûfta adaletli olmaları seni memnun etmez mi?*" "Evet yâ Resûlallah", "*Öyleyse, başkasını şâhid kıl.*"¹⁵³ Kezâ, Numan'a verilen şu cevap da, çocuklara yapılacak eşit muâmele ile onlardan görülecek eşit hürmet arasındaki sıkı münâsebeti te'yîd eder: "*Onların sana eşit bir şekilde iyilik etmeleri nasıl senin hakkınsa, senin de onlara eşit muâmelede bulunman öylece onların hakkıdır.*"¹⁵⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan Hz. Yûsuf hikâyesinde, Yûsuf'un kuyuya atılışı, babasının Yûsuf'a olan fazla sevgisi sebebiyle kardeşlerinde uyanan kıskançlık gerekçesine bağlanması, konu açısından ziyadesiyle mânidârdır.¹⁵⁵ Bu kıssa bize, çocuklara yapılacak gayri-âdil muâmelenin, onların ebeveyne karşı hürmetlerini kırmakla kalmayıp, kardeşler arasında bulunması gereken (rahim denen) mânevî bağı da kırıp aralarını açacağını ifâde etmektedir ki bu kayırma işini mekruh görenler sebep olarak bu noktada ısrar ederler.¹⁵⁶ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Çocuğunun kendisine iyi davranmasında ona yardımcı olan babaya, Allah rahmetini bol kılsın.*"¹⁵⁷ derken, evlâdın babaya karşı iyi veya kötü davranmasında babanın davranışlarının payının büyük olduğuna dikkat çekmektedir. Hadiste istenen yardım, büyük ölçüde eşit muâmeleyle bağlı olsa gerektir. Nitekim İbn Hacer'in izahına göre, eşit muâmeleyi vâcib görenlerin bir hücceti de, bu iki husustur: "*Zira eşit muâmele, vâcibin mukaddimesidir. Çünkü kardeşliğin kopması ve ebeveyn hukukuna riayetsizlik (kat'û'r-rahm ve'l-ukûk), dinen haram kılınan iki husustur, öyleyse bu iki harama yol açan vâsıtalar da haramdır. Çocukların birini öbürüne karşı kayırmak ise, bu iki harama yol açar.*"¹⁵⁸

Bu meyânda Münâvî de, şunu söyler: "*Dünya ve âhiretin intizamı, adalete bağlıdır. Aralarında farklı muâmele, (kardeşler arasında) karşılıklı kin, buğz (nefret) ve adâvete (düşmanlığa), ebeveyne*

¹⁵³ Ebû Dâvûd, Büyû, 883, no: 3542 (3/292); İbn Mâce, Hibât, 1, no: 2375 (2/795).

¹⁵⁴ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 1/280.

¹⁵⁵ Yûsuf, 12/7-10.

¹⁵⁶ Hattâbî, *Me'âlimu's-Sünen*, 3/173; Canan, *Terbiye*, 213 (eski:175).

¹⁵⁷ Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, 4/29, no: 4442.

¹⁵⁸ İbn Hacer, FB, 6/141; Canan, *Terbiye*, 213 (eski: 175-76).

karşı da bir kısmının muhabbeti ve diğer bir kısmının buğzuna sebep olur. Bu durumdan, ebeveyne ve kardeşlere karşı haksızlıklar türer.”¹⁵⁹

Sünnette şiddetle yasak edilen bu gayr-ı âdil davranışlar, çocukların şahsiyet gelişimi üzerinde çok kalıcı ve davranış bozukluğuna yol açıcı olumsuz etkilerde bulunabilir. Nitekim günümüzde yapılan araştırmalar, çocuklarda görülen intihâr, transvestizm (kadınların erkek, erkeklerin kadın gibi giyinmesi), altını ıslatma, kıskançlık ve düşmanlık hislerinin doğması gibi bir kısım ruhî bozuklukların sebepleri içinde ana-babanın çocuklar arasında yaptıkları ayırımın da yer aldığını ortaya çıkarmıştır. Bu duruma düşen çocuklarda, hem yetişkinlere, hem de kendine tercih edilen çocuğa karşı 'düşmanlık, kıskançlık, aşâğılık duyguları' geliştirilebilir.¹⁶⁰

b) Müstehap Görüsü

Çocuklara yönelik teberrularda adaleti gözetmek müstehaptır, vacip değildir. Dolayısıyla, teberruda bulunma noktasında çocuklarından birini diğerlerine üstün tutan ebeveynin bu davranışı mekruh olmakla birlikte, günah işlemiş olmazlar, işlem de hukuken geçerlidir. Fakat mendûb olana aykırılık sebebiyle, ya diğer çocuklara da aynı şekilde bağışta bulunulmalı, ya da mevcut hibeden rucû' edilmelidir. Leys bin Sa'd (175/741), Kādî Surayh gibi ilk dönem hukukçuları ile Hanefî, Şâfiî, İmamiyye ve Zeydiyye mezhepleri bu görüştedir. Son dönem âlimlerinden Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî (1176/1762) de, bu görüşü benimsemektedir.¹⁶¹

c) Bağış Miktarı Görüşü

Ana-babanın, malının tamamını çocuklarından birine teberru sûretiyle vermesi haram, malının tamamını değil de bir kısmını vermesi ise mekruhtur. Nitekim Numân bin Beşîr hadisi, ebeveynin malının tamamını çocuklarından birine hibe etmesiyle ilgilidir. İmam Mâlik'in görüşü, bu şekildedir. Öte yandan, İmam Mâlik'in de, ebeveynin çocuklarıyla olan mal ilişkilerinde eşit ve âdil olması gerektiği görüşünde olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır. Zarûret ve mas-

¹⁵⁹ Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, 5/55; Canan, *Terbiye*, 213 (eski: 176).

¹⁶⁰ Canan, *Terbiye*, 213-14 (eski: 176).

¹⁶¹ Çalış, *a.g.m.*, 133.

lahat gereği, istisnâî uygulamalar ve ayrıcalıklar, bu görüş için de aynen söz konusudur.¹⁶²

Hem çocuklar arası bağışta adaleti gözetmenin vâcip olduğu görüşünde olanlar, hem de müstehap görüşünü benimseyenler, zarûret ve maslahatın gerektirmesi durumunda eşitliğin aranmayacağını söylemektedir. Buna göre, tedavisi imkânsız bir hastalığa yakalanan, görme engelli (âmâ) olan, büyük bir borç yükü altında bulunan, ailesi kalabalık olup da geçim sıkıntısı çeken, tek başına altından kalkmaya gücünün yetmediği bir sıkıntıya maruz kalan, ilmî faaliyetlerde bulunup da ihtiyaç içinde olan, dindarlık, erdem ve fazilet itibarıyla daha üstün olan çocuğa diğerlerinden farklı olarak bağışta bulunulabilir.¹⁶³

2.3.1.2.3. Eşit Muamele Görmede Adalet ve Eşitliğin Ölçütü

Malî ilişkilerde çocuklar arasında adaleti gözetmek vâcip olmakla birlikte, adaletin nasıl gerçekleşmiş olacağı, İslâm hukukçuları arasında ihtilâflıdır. Sözelimi, çocuklardan birisine bir dönüm arazi verilmişse, diğerlerine de kız ya da erkek olmalarına bakmaksızın bir dönüm mü verilecek, yoksa miras hukukunda olduğu gibi bir usûl mü takip edilecektir?

A) Miras Paylarında Ölçü

İslâm hukukçularının bir kısmına göre, bu konuda ölçü, Allah'ın Kur'ân'da belirlediği miras hisseleridir ve adalet ancak bu şekilde sağlanabilir. Bu görüşü benimseyen müctehidler arasında, Atâ bin Ebî Rabâh (115/733), Kādî Şurayh, Hanefî Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî (189/805), İshâk bin Râhûyeh (237/851) ve Ahmed bin Hanbel (241/855), bazı Mâlikî ve Şâfiî hukukçular ile İbâdiyye'ye mensup hukukçular bulunmaktadır. Bu görüştekiler, "Mirâsta olduğu gibi, kızın tek, erkeğin çift hisse almasıyla burada kastedilen eşitlik gerçekleşir."¹⁶⁴ demişse de, Cumhûr bu yaklaşımı reddetmiştir.

¹⁶² Çalış, *a.g.m.*, 134.

¹⁶³ Çalış, *a.g.m.*, 134. Başka bazı tartışmalı sebepler de sayılır. (134-35) Tarafların görüşlerinin dayanakları ve ayrıntılı değerlendirmesi için bk. Çalış, *a.g.m.*, 135-44.

¹⁶⁴ Tirmizî, *Ahkâm*, 30, no: 1367 (5/51-2).

B)Ayrımsız Eşitlik Ölçütü

İslâm hukukçularının diğer bir kısmına göre ise, ebeveynin çocuklarıyla olan malî ilişkilerinde adalet ölçüsü, çocuklar arasında kız-erkek ayırımı yapılmaksızın herkese eşit vermektir. İbn Abbâs (68/687), Ebû Hanîfe (150/767), Süfyân es-Sevrî (161/777), İmam Mâlik (179/795), Abdullah bin Mübârek (181/797), Ebû Yûsuf (182/798), İmam Şâfiî (204/819), bir görüşe göre Ahmed bin Hanbel (241/855), Zâhiriyye ve İbâdiyye mezhebi, bu görüşü benimsemektedirler. Hatta Hanefî hukukçulardan İbn Âbidîn (1252/1836), adalet ve insafla muâmelenin, çocukların ebeveynleri üzerindeki haklarından olduğunu; binaenaleyh her türlü bağış ve ihsanda bu ölçünün aranması gerektiğini söylemekte, bu kapsamda Numân bin Beşîr hadisinden hareketle, kız ve erkek çocuklarının, lehtar buldukları vakıf -zira vakıf da bir bağıştır- gelirlerinden faydalanma hususunda da eşit olduklarını belirtmektedir.¹⁶⁵ Bu yaklaşıma göre, eşitlikten, erkek-kız bütün çocukları anlamak gerekmektedir.

Ebû Hanife, Mâlik ve eş-Şâfiî'ye göre, erkeği üstün tutmak mekruhtur; Ahmed bin Hanbel, Sevrî, İshâk bin Râheveyh ve Dâvûd ez-Zâhirî'ye göre haramdır.¹⁶⁶ Esasen bir kısım sünnet, hibe ve ihsan gibi davranışlarda mutlaka farklı hareket edilecekse, bunun "kız çocuklarının lehine" yapılmasını âmirdir: "*Bağış ve ihsanda çocuklarımızı birbirine eşit tutun. Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım.*"¹⁶⁷ Zira kadınlar, daha hassas ve korunmaya daha çok muhtaçtırlar. Senedçe zayıf da olsa, aynı mânâyı destekleyen bir diğer hadiste Rasûlüllah (s.a.v.), "*Allah, öpücüğe varıncaya kadar, her hususta çocuklar arasında adaletli davranmanızı sever.*"¹⁶⁸ buyurmaktadır. Rasûlüllah (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: "*Hangi Müslüman'ın yanında iki kız çocuğu yetişir ve o Müslüman da bunlara güzel muamelede bulunursa, o*

¹⁶⁵ Çalış, a.g.m., 147.

¹⁶⁶ Hattâbi, *Me'âlimü's-Sünen*, 3/171-73.

¹⁶⁷ Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, 4/84 (zayıf); İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Aliye*, 1/430, no: 1433; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 6/141 (hadisi, Beyhakî ve Saîd bin Mansûr, hasen isnadla tahrîc eder); Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/153. Taberânî de rivayet etmiştir. (İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/496-500, no: 700)

¹⁶⁸ Abdurrezzâk, *Musannef (A'zamî)*, 9/99-100, no: 16501; Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, 2/297. Ayrıca bk. Tirmizî, *Ahkâm*, 30, no: 1387.

iki kız çocuğu bu Müslüman'ın cennete girmesine sebep olur.”¹⁶⁹; “Kim üç kızın veya üç bacının ihtiyaçlarını temin ederse, onun cennete girmesi vacip olur.”¹⁷⁰

Küçük kardeşler arasında sıkça görülen bir husus, birisinin herhangi bir talebi olunca, diğersinin de aynı talepte bulunmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), böyle hâllerde, önce ilk başvuruya cevap verilmesi gerektiği prensibini (“**önce evvel isteyene ilkesi**”) koymuştur. Hz. Ali'den gelen rivayet şöyledir: “Rasûlüllah (s.a.v.), bizi ziyâret etmişti. Yanımızda geceledi. Hasan ve Hüseyin de uyuyorlardı. Bir ara Hasan, su istedi. Derhâl kalkan Rasûlüllah (s.a.v.), su kırbasından kadehe su aldı. Çocuğa vermek için getirmişti ki o sırada uyanmış olan Hüseyin, hemen bardağı alıp su içmek istedi. Rasûlüllah, ona vermeyip önce Hasan'a verdi. Bunun üzerine Hz. Fatma, dayanamayarak, “Hasan'ı, Hüseyin'den çok seviyor gibisin.” deyince, “Hayır, fakat ilk defa o istedi.” cevabını verdi.¹⁷¹

2.3.2.Çocuğun Durumu

2.3.2.1.Mirasçılık

Çocuklar, İslâm miras sistemindeki en yakınlık ölçütü gereği, ebeveynin ölümünden sonra geriye bıraktıkları maldan en büyük payı alan mirasçılardır: “Herkes için, ebeveynine ve akrabalarına mirasçılar (مَوَالِي) belirledik. Kendileriyle kardeşlik akdi yaptığımız kişilere paylarını verin. Allah, her şeye en ince ayrıntısına kadar şâhidtir, tanıktır.”¹⁷²

Çocukların mirasçılığında, kız-erkek ayrımı yoktur: “Ana-baba ve akrabaların bıraktıklarından, erkeklere bir pay vardır. Ana-baba ve akrabaların bıraktıklarından, kadınlara da bir pay vardır. O malın azından da, çoğundan da belli bir hisse ayrılmıştır.”¹⁷³

¹⁶⁹ İbn Mâce, Edeb, 3.

¹⁷⁰ Tahâvî rivayet etmiştir, [bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 31; İbn Ebî Şeybe, Musannef, 8/362.]

¹⁷¹ Ahmed bin Hanbel, Müsned, 1/101 (özetle); İbn Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye, 4/69; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 9/170; Canan, Terbiye, 214 (eski:176-77); İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, 2/496-500, no: 699.

¹⁷² en-Nisâ 4/33.

¹⁷³ en-Nisâ 4/6.

Ana karnındaki cenin dahi, sağ doğmak şartıyla, mirasçılar arasında yer alır: Câbir (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Çocuk canlı olarak doğarsa, (sonra hemen ölse de) mirasçı olur."¹⁷⁴ İslâm hukukuna göre, baştan gelmiş ise göğsü, ayaktan gelmişse göbeği çıkıncaya kadar (yarım doğum) sağ olan çocuk, sonra ölse de vâris olur. Miras bırakanın ölümü sırasında ana karnında bulunan cenin için miras paylaşımı hemen yapılmaz, doğum sonrasına ertelenir.

Çocukların ebeveynlerine mirasçılığında belirlenen payları, şöyle gösterilir: "Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe dışının iki misli (miras payı vermenizi) emreder. Çocukların hepsi kadın olmak üzere ikiden fazla iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır; eğer yalnız bir kadınsa, yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anası-babası ona vâris olmuşsa, anasına üçte bir düşer. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir düşer. Bütün bu paylar, ölenin yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarımız ve oğullarımızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından konmuş farzlar(paylar)dır. Doğrusu Allah bilendir, Hâkim olandır. Eşlerinizin çocuğu yoksa geriye bıraktıkları malın yarısı sizindir. Eğer onların çocuğu varsa size bıraktıkları maldan dörtte bir hisse vardır. Fakat bu hisseler, yapacakları vasiyet ve borcu ödedikten sonradır. Çocuğunuz varsa, sizin de, yapacağınız vasiyet ve borçtan sonra, bıraktığının dörtte biri eşlerinizindir. Çocuğunuz varsa, bıraktığının sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının ana-babası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle olarak) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler, üçte bire ortaktırlar. Bu taksim, yapılmış vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın yapılacaktır. Bütün bu hükümler, Allah'tan bir vasiyet ve emirdir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir ve halimdir."¹⁷⁵

¹⁷⁴ Ebû Dâvûd, Ferâiz, 15. İbn Hibbân, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

¹⁷⁵ en-Nisâ 4/11-12.

Çocukların mirasçılık halleri	1.hal (oğul yoksa)	2.hal (oğul yoksa)	3.hal (oğul varsa)	4.hal (kız tekse)
Erkek	-	-	Oğul varsa, kızın iki katını alır.	-
Kız (bint/sulbiyye)	Oğul yoksa ve kız tekse, ½'i alır.	Birden fazla kız, asabe yoksa ashâbu'l-ferâiz sıfatıyla terikenin 2/3'sini paylaşırlar.	Oğul varsa, asabe olur, kalanı ikili-birli paylaşırlar.	Kız tekse ve asabe veya ashâbu'l-ferâizden kimse yoksa sıfatıyla terikenin yarısını, red yoluyla kalanı alarak, bütün terikeye sahip olur.

2.3.2.2.Eğitim ve Bakım/Çocuklara Bakma ve Yetiştirme/Maddî-Manevî Varlığını Geliştirme

2.3.2.2.1.Çocukların Maddî Varlığını Geliştirme

Çocuğun en temel hakkı, öncelikle ana sütüyle beslenme hakkıdır; ana sütü olmaz, çocuk anasından emmez veya ana sütü yetersiz kalırsa, sütana veya başka gıdalarla beslenmesi sağlanır. Çocukları süttten ayırmak gerektiğinde, ebeveyn işbirliği anlayışı içinde buna karar vermelidir.¹⁷⁶

2.3.2.2.2 Çocukların Manevî Varlığını Geliştirme

A) Çocukların Eğitimi

Dünya hayatının en kalıcı iyiliklerinden birisi, iyi ve hayırlı nesiller yetiştirmektir: *"Kişinin öldükten sonra geride bıraktığı şeylerin en hayırlısı, kendisine dua eden sâlih bir evlad, sevabı kendisine ulaşan sadaka-ı câriye, kendisinden sonra halkın amel ettiği ilimdir."*¹⁷⁷ Çocukların eğitimi, ebeveynlere yüklenen en temel görevdir: *"Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu (ehlinizi: aile halkınızı) cehennem ateşinden koruyun; onun yakıtı, insanlar ve taşlardır; görevlileri, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere baş kaldırmayan, kendilerine buyrulanları yerine getiren pek haşin meleklerdir."*¹⁷⁸ ayetinde emredilen koruma-

¹⁷⁶ el-Bakara, 2/233; et-Talak, 65/6-7.

¹⁷⁷ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/512-515.

¹⁷⁸ et-Tahrîm, 65/6.

nın te'dîb, tehzîb, güzel ahlâkı ta'lîm, kötü arkadaşlardan korumak, zevk için yemeye (tenâum) alıştırmamak, ziyneti ve konforu sevdirmemek vs. gibi terbiye faaliyetleri olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurur: *"Kişinin çocuğunu bir kerecik terbiye etmesi, onun için bir sâ¹⁷⁹ miktarında yiyecek tasadduk etmesinden daha hayırlıdır."*¹⁸⁰

B) Meslek Eğitimi

Çocukların en güzel şekilde hayata alıştırılması ve hazırlanması için, iyi bir meslek eğitiminden geçirilmesi gerekir.

C) Din ve Ahlâk Eğitimi

Çocuk eğitiminde önemli hususlardan birisi de, ahlâklarını güzel kılmak için din ve ahlâk eğitimi verilmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Her doğan çocuk, temiz bir yaradılışla (fitratla) doğar. Anne ve babaları, onları ya Yahudi, ya Hıristiyan veya Mecusî yaparlar."*¹⁸¹

Hz. Peygamber (s.a.v.), çocuğun ahlâk eğitimi konusunda, şöyle buyurur: *"Bir baba, çocuğuna güzel ahlâktan daha üstün bir miras bırakamaz."*¹⁸² Din ve ahlâk eğitim ve öğretiminin muhtevası, şöyle belirlenmiştir: *"Lokman, oğluna öğüt vererek: "Ey oğulcuğum! Allah'a eş koşma, doğrusu eş koşmak büyük zulümdür" demişti."*¹⁸³

*"Lokman, şöyle öğüt verdi: Ey oğulcuğum! İşlediğin şey, bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa bile Allah onu getirip meydana koyar. Doğrusu Allah latiftir, haberdardır. Ey oğulcuğum! Namazı kıl, uygun olanı buyurup fenalığı önle, başına gelene sabret; doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir. İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi şüphesiz ki sevmez. Yürüyüşünde tabî ol; sesini kıs. Seslerin en çirkinini, şüphesiz merkeplerin sesidir."*¹⁸⁴

¹⁷⁹ Bir "sâ": 2.120 grama tekabül eden bir ölçü birimi.

¹⁸⁰ Tirmizî, Birr: 33, (1953); İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/512.

¹⁸¹ Buhârî, Cenâiz, 92.

¹⁸² Tirmizî, Birr: 33, (1953).

¹⁸³ el-Lokmân, 31/13.

¹⁸⁴ el-Lokmân,16-19.

"Rabbi ona: 'Teslim ol' buyurduğunda, 'Âlemlerin rabbine teslim oldum' demişti. İbrahim, bunu oğullarına vasiyet etti. Ya'kûb da: 'Oğullarım! Allah, dini size seçti, siz de ancak ona teslim olmuş olarak can verin.' dedi. Yoksa, Ya'kûb can verirken sizler yanında mı idiniz? O, oğullarına: 'Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?' diye sormuştu; Onlar da: 'Senin tanrına ve ataların İbrahim, İsmail, İshak'ın tanrısı olan tek tanrıya kulluk edeceğiz, bizler ona teslim olmuşuzdur.' demişlerdi. Onlar, geçmiş birer ümmettir. Kazandıkları kendilerine, kazandıklarınız da sizedir. Onların yapmış olduklarından sorumlu değilsiniz."¹⁸⁵

"Biz insana, ana-babasına karşı iyi davranmasını emretmişizdir; zira anası, onu, karnında, binbir zorluğa uğrayarak taşımış; onu güçlkle doğurmuştur. Taşınması ve sütten kesilmesi, otuz ay sürer. Sonunda, erginlik çağına erince ve kırk yaşına varınca, 'Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve benim hoşnut olacağın yararlı bir işi yapmamı sağla; bana verdiğin gibi soyuma da salâh ver. Doğrusu, sana yöneldim, ben, kendini sana verenlerdenim.' demesi gerekir. İşte, işlediklerini en güzel şekilde kabul ettiğimiz ve kötülüklerini geçtiğimiz bu kimseler, cennetlikler içindedirler. Bu, verilen doğru bir sözdür."¹⁸⁶ "Anasına-babasına: 'Öf ikinizden; benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni tekrar diriltmemle mi tehdit ediyorsunuz?' diyen kimseye, ana-babası Allah'a sığınarak: 'Sana yazıklar olsun! İnan; doğrusu Allah'ın sözü gerçektir.' dedikleri halde: 'Bu Kur'ân, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.' diye cevap verenler, işte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde, Allah'ın azap vadinin aleyhlerinde gerçekleştiği kimselerdir. Doğrusu onlar, hüsranda olanlardır. İşlediklerinden ötürü, herkesin bir derecesi vardır. Herkese, işlediklerinin karşılığı ödenir. Kendilerine haksızlık yapılmaz."¹⁸⁷

Çocukların ibadet eğitimi konusunda, Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurur: *"Çocuklarınız yedi yaşında iken onlara namaz kılmalarını emrediniz. On yaşına geldiklerinde (hâlâ namaz kılmamakta direniyorlarsa) onları (hafifçe) dövünüz ve yataklarını ayırınız."¹⁸⁸*

¹⁸⁵ el-Bakara, 2/131-134.

¹⁸⁶ el-Ahkâf, 46/15-16.

¹⁸⁷ el-Ahkâf, 46/17-19.

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, Salât, 26; Ahmed, 2/180. Dârakutnî, s. 85. Nevevî'nin de dediği gibi, senedi hasendir. Hadisin tamamında, şu ilave de vardır: "Sizden biriniz hizmetçisini (kölesini veya işçisini) evlendirdiği zaman, göbek altı ile

2.3.2.3.Hısımlık İlişkisi

Çocukların soybağı, ebeveynleriyle bağlantılı olarak derece derece kan akrabalığına dayalı bir hısımlık oluşturur: “Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları (yeğen), bacılarınızın kızları ve sütanalarınız, süt bacılarınız, kaynanalarınız, kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden sizin yanınızda (himayenizde) yetişen kızlarınız (üvey kızlarınız), şayet onlarla zifafa girmediyseniz size bir sakınca yoktur. Gelinlerinizi, iki kız kardeşi aynı nikâhta birleştirmek size haram kılındı, ancak bundan önce yapılanlar hariç. Bu geçmiştekiler için, Allah bağışlayıcı ve merhamet edicidir.”¹⁸⁹ Bu hısımlık, belli derecede, evlenme yasaklarını (muharremât) da belirler.

2.3.2.4. Masrafların Karşılanması/Nafaka Yükümü

2.3.2.4.1. Nafaka Yükümlüleri

Kişinin kendi ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla karşılaması esastır. Böyle imkân sahibi olanlar, başkasından nafaka talep edemezler. Usûl (üstsoy), fûrû' (altsoy) ve diğer akrabalar arasında nafaka sorumluluğundan bahsedebilmek için, nafaka alacaklısı fakir ve kazanma imkânından mahrum bulunmalı; nafaka yükümlüsü, başkasına muhtaç olmamalıdır. Fûrûnun (çocukların ve torunların) hısımlık nafakası, usûlüne (baba ve dedelerine) düşer.¹⁹⁰

Baba, kazanacak durumda, fakat fakir olursa, nafakayı, sırada ondan sonra gelen akraba sağlar ve babadan alacaklı olur.

2.3.2.4.2. Nafaka Alacaklıları

Hısımlık nafakası için, çocuk ve torunlar, fakir ve kazanmaya güç yetiremez olmalıdır. Hastalık, küçüklük, kız ve öğrenci olmak gibi nitelikler, güç yetirememe sayılır.¹⁹¹

---

dizkapağı arasındaki bölgeye bakmasın. Çünkü göbeğin altı ile dizkapağı arasındaki bölge mahremdir.” Bu hadis hasendir. Ebû Dâvûd, aynı hadisi, hasen isnadla rivayet etmiştir.

¹⁸⁹ en-Nisâ, 4/23.

¹⁹⁰ el-Bakara, 2/233.

¹⁹¹ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 65; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 77; Özcan, Ruhi: *Hısımlık Nafakası*, .

2.4. Velayete Bağlı Olan Hükümler

2.4.1. Öz Ad Koyma/İsim Hakkı¹⁹²

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 5. maddesine göre, "Çocuk, doğumundan itibaren, bir isme ve bir milliyete sahip olma hakkına sahiptir." Çocuğun isminin, onun kişiliğini kurmada ve oluşturmada etkisini düşünerek, güzel ve anlamlı isimler verilmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), çocuğun güzel isim sahibi olma hakkını, şöyle vurgular: "*Siz, kıyamet gününde, kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse, isimlerinizi güzel yapın.*"¹⁹³ Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurur: "*Allah'ın en ziyade sevdiği isimler, Abdullah ve Abdurrahman'dır.*"¹⁹⁴ Çocuğun çıkarlarına aykırı düşen, gülünç ve küçük düşürücü ad konamaz. Bir adam, Hz. Peygamber 'e (s.a.v.) geldi ve dedi ki: "Ey Allah'ın rasûlü! Şu çocuğumun bendeki hakkı nedir?" Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: "*Ona güzel bir isim koymak ve onu güzel bir şekilde terbiye etmektir. Ona karşı, güzel davran.*" Hz. Ömer şöyle der: "Sizi görmeden önce, bizim yanımızda en sevimli olanınız, ismi güzel olandır. Gördükten sonra ise, yüzü (görünümü) güzel olandır. Denedikten sonra ise, ahlâkı güzel olandır."

Hz. Peygamber (s.a.v.), peygamber isimlerinin verilmesini tavsiye etmiştir: "*Peygamberlerin isimleriyle isimlenin. Allah'ın çok sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır. İsimlerin en sâdik olanları da, Hâris ve Hemmâm'dır. En çirkinleri de, Harb ve Mürre isimleridir.*"¹⁹⁵ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisinin ve ayrıca Ebû Mûsâ'nın oğluna, İbrahim adını vermiştir.¹⁹⁶

Çocuğun ismi, hayatı boyunca onun ayrılmaz bir parçası olacağından, çocuğun kişiliği ve yaşayışı üzerinde derin ve kapsamlı etkilere sahiptir. Hatta isim, ölümünden sonrasında bile kişinin ayrılmaz parçasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belirttiğine göre, kıyamet gün-

¹⁹² Çocuğun isim hakkı konusunda ayrıntı için bk. Akyüz, Vecdi: "Çocuk Üzerindeki Etkisi Açısından İsim Alma Hakkı", *İslâm Hukuku Araştırmaları*, 7 (Konya 2007), 89-98.

¹⁹³ Ebû Dâvûd, edeb, 70, no: 4948, Dârimî, *Sünen*, Kahire 1966, 2/204, no: 2697.

¹⁹⁴ Buhârî, edeb, 105; Müslim, edeb, 2, no: 2132; Ebû Dâvûd, edeb 69, no: 4949; Tirmizî, edeb 64, no: 2835.

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, edeb 69, no: 4950; Nesâî, hayl 3.

¹⁹⁶ Buhârî, edeb, 109; Müslim, fedâil, 62, no: 2315, edeb, 24.

nünde bile kişiler, kendi isimleri ve babalarının isimleriyle çağırılacaktır.¹⁹⁷ Kişinin adı, onun toplum içinde tanınmasına, ferdileşmesine ve ayırt edilmesine yaradığından, şahsiyetinin önemli bir unsurudur. Bu bakımdan isim alma hakkı, kişilerin ayrılmaz şahsiyet (kişilik) haklarından. Dolayısıyla, isim üzerindeki hak, kişiliğin bir parçasını oluşturur.

Çocuğa ismi vermek, genelde ebeveynin serbesti içinde bir işlemi olmakla birlikte, güzel ve anlamlı isimler vermek de onların görevidir. Güzel isim sahibi olmak, çocuğun hakkıdır. İslâmî gelenekte yaygın yeri olan isimler, elbette tercih edilmelidir. Çocuğun ismi, bazen aile büyüklerinden veya yakınlarından biri tarafından da verilebilir. Hz. Ayşe (r.a.) anlatıyor: Rasûlüllah (s.a.v.), Zübeyr'in evinde bir kandil görmüştü: *"Ey Ayşe dedi. Ben Esmâ'yı nifas olmuş (doğum yapmış) zannediyorum. Sakın çocuğa isim koymayın, ben isim koyacağım!"* Sonra ona, Abdullah ismini koydu.¹⁹⁸

Çocuklara verilen isimlerin Kur'ân-ı Kerim'de geçen veya Arapça kelimelerden olması, bir zorunluluk olmadığı gibi, anlam bütünlüğü kazanmamış ya da iyi anlam taşımayan kelimeleri sırf Kur'ân-ı Kerim'de geçiyor diye isim olarak kullanmak, son derece yanlış bir tutumdur.

İslâm hukukunda isim konusunda, "adın güzelliği ilkesi" ile "adın devamlılığı ilkesi", çok önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, çeşitli sebeplerle, adın değiştirilmesi mümkündür. *"Siz, kıyamet gününde, kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse, isimlerinizi güzel yapın."*¹⁹⁹ hadisi, "adın güzelliği ilkesi"nin yanında, dolaylı olarak, güzel olmayan isimlerin değiştirilmesi hakkının bulunduğunu da belirtir. Uygulamada Hz. Peygamber (s.a.v.), dinî otoritesine dayanarak ve örneklik oluşturmak amacıyla, değişik sebeplerle, bazı çocukların ve hatta pek çok yetişkin kişinin "güzel olmayan" isimlerinin değiştirilmesi için uyarılarda bulunmuş, hatta onları bizzat değiştirmiş, yerlerine yeni iyi ve güzel isimler önermiş ya

¹⁹⁷ Ebû Dâvûd, edeb, 70, no: 4948, Dârimî, *Sünen*, Kahire 1966, 2/204, no: 2697.

¹⁹⁸ Tirmizî, menâkıb, no: 3826.

¹⁹⁹ Ebû Dâvûd, edeb, 70, no: 4948, Dârimî, *Sünen*, Kahire 1966, 2/204, no: 2697.

da vermiştir.²⁰⁰ Bütün bunlara rağmen, ismini değiştirmek istemeyenlere herhangi bir şey dememiştir.

Günümüzde adın değiştirilmesi için, haklı sebep bulunması şartı aranmaktadır. Bu konuda, adın görevlerini yerine getirememesi veya adın anlamının çirkin veya gülünç olması, din değiştirme gibi adın değışmezliği ilkesinden vazgeçilmesini gerektirecek nitelikte üstün sayılan bir menfaat, adın değiştirilmesini haklı gösteren sebepler olarak kabul edilir.

İslâmî dönemde, putperestlikle ilgili adlar, tamamen terk edilmiştir. Önceleri "Abdu-" tamlamasıyla bir "put" veya bir "cin"le birlikte kullanılan Abdu Menât (Menât'ın kulu), Abdulcin (Cinin kulu) gibi isimler, İslâm'dan sonra, doğrudan Allah'a izafe edilerek Abdullah (Allah'ın kulu/Allah'a tapan), ya da Allah'ı hatırlatan onun güzel isimlerinden (esmâ-i hüsnâ veya sıfatlar) Abdulhâlık, Abdulgafûr, Abdurrahman gibi biriyle bir isim tamlaması halinde kullanılır olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdulhacer (taşın kulu) adını, Abdullah (Allah'ın kulu) olarak değiştirmiştir.²⁰¹

Hz. Peygamber (s.a.v.), gönül bulandırıcı anlamlar taşıyan adların değiştirilmesini istemiştir. "Gâvî" (yanılğan) adını taşıyan bir sahâbînin adını, "Râşid" (doğru yolda olan/doğruyu bulan) olarak değiştirdi.²⁰²

Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı isimleri daha uygunluk sebebiyle değiştirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Berre (iyi kadın) adını iddialı bulup, Zeyneb²⁰³, Cüveyriye²⁰⁴ veya Meymûne²⁰⁵ olarak değiştirmiştir. O, şöyle buyurmuştur: "Siz, kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü sizden iyi ve kötü kadını en iyi Allah bilir. Sen, ona Zeyneb adını ver." el-Münzir İbn Ebî Üseyd doğduğu zaman Rasûlüllah'a (s.a.v.) getirilmişti. Çocuğu kucağına aldı ve "İsmi nedir?" diye sordu. "İsmi falandır" diye, ne konmuşsa söylendi. Rasûlüllah (s.a.v.) "Hayır! Bunun ismi, Münzir olacak." dedi ve o gün çocuğa Münzir (uyarıcı) is-

²⁰⁰ Buhârî, edeb, 108.

²⁰¹ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 341, par: 353.

²⁰² Hamidullah, *age*, 2/1045, par: 1830.

²⁰³ Müslim, edeb, 18-19.

²⁰⁴ Müslim, edeb, 16.

²⁰⁵ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 350, no: 855.

mini koydu.²⁰⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.), gönle hoş gelmeyen bazı yer ve mahal adlarını bile değiştirmeyi tercih etmişti.²⁰⁷

Çocuğa isim vermek için, İslâmî gelenekte bir haftalık bir süre vardır. Kural olarak, çocuğa doğumunun birinci günü isim verilmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendi çocuklarına ve yakınlarının çocuklarına, hemen doğumlarının ilk gününde isim vermiştir. Buhârî, konuyla ilgili hadisleri naklettiği bâba, “akîka kurbanı kesmeyecekler için çocuğun doğduğu günün akşamı isim verilmesi bâbı” başlığını koyarak, konuya önemli bir açıklık getirir.²⁰⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.), oğlu İbrahim’e, ismini doğduğu gün vermiştir.²⁰⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.), ayrıca Ebû Mûsâ’nın oğlu İbrahim’e, Ebû Talha’nın oğlu Abdullah’a, Zübeyr’in oğlu Abdullah’a, isimlerini birinci gün vermiştir.²¹⁰ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) tavsiyesine göre, doğumunun yedinci gününe kadar, çocuğa mutlaka isim verilmelidir.²¹¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) çocuğa, daha önce konulmadıysa doğumunun yedinci gününde isim konmasını, yıkanarak pisliklerin temizlenmesini ve akîka kurbanı kesilmesini emir buyurmuştur.²¹²

Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: “*Kimin bir çocuğu doğarsa, sağ kulağına ezan okusun, sol kulağına da kamet getirsin. Çünkü bu onu şeytandan korur.*”²¹³ İslâm geleneğine göre, çocuk yedi günlük iken onun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet getirilir ve adı konur. Akika kurbanı kesilir, saç tıraş edilir ve saç ağırlığınca altın ya da gümüş tasadduk edilir.

2.4.2. Terbiyesiyle İlgili Hükümler: Hidâne/Bakım Hakkı

2.4.2.1. Hidâne Hakkı

Doğumundan kendine yeterli duruma gelinceye kadar çocuğu yanında bulundurma, ona bakma, besleme, terbiye etme, bilgi ve be-

²⁰⁶ Buhârî, edeb 108; Müslim, edeb 29, no: 2149.

²⁰⁷ Ebû Dâvûd, edeb, 70, no: 4956.

²⁰⁸ Buhârî, akîka, 1, 7, 108.

²⁰⁹ Müslim, fedâil, 62, no: 2315.

²¹⁰ Buhârî, akîka, 1.

²¹¹ Tirmizî, edeb, 63, no: 2834; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, Beyrut 1970, 4/335.

²¹² Ebû Dâvûd, edâhî, 21, no: 2837; Tirmizî, edâhî 23, no: 1522, edeb 63, no: 2834; Nesâî, akîka 5; İbn Mâce, zebâih 1, no: 3165)

²¹³ Tahâvî rivayet etmiştir, [bkz. İthâfu’s-sâde, 5/86; İbn Adıyy, *Kâmil*, 6/2656.]

ceri kazandırma hak ve görevine, hidâne veya hadâne denir. Hidâne, “kucak, böğür, kanat altı” anlamındaki “hıdn” kökünden alınmıştır. Hidâne hakkı sahibi kadına “hâdîne”, çocuğa ise “mahdûn” denir.

Çocuğun doğumundan itibaren süt emzirme dâhil beslenmesini, bakım, korunmasını ve temizliğini, belli bir süreye kadar, en iyi biçimde annesi yerine getireceğinden, hidâne hakkı, öncelikle anneye tanınır. Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurur: “Allah, anne ile çocuğunun arasını açanı, kıyamet günü sevdiklerinden ayır tutar.”²¹⁴ Bir kadın, Hz. Peygamber 'e gelerek, “Ey Allah'ın elçisi! Şu, benim oğlundur. Karnum ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası, beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor.” diyerek, şikâyetini ilettiler. Hz. Peygamber (s.a.v.), kadına şöyle buyurdu: “Başkasıyla evlenmediğin sürece, onun üzerinde, öncelikle sen hak sahibisin.”²¹⁵ Hz. Ayşe (r. anhâ) anlatır: “Yanıma bir kadın girdi. Beraberinde, iki kız çocuğu da vardı. Bir şeyler istedi. Aksi gibi, yanımda bir hurmadan başka bir şey yoktu. Onu verdim. Kadın aldı ve ikiye bölerek kızlarına taksim etti. Kendine pay ayırmadı. Çıkıp gittiler. Arkadan Rasûlüllah (s.a.v.) girdi. Durumu ona anlattım. Dedi ki: “Kim bu şekilde kızlarla imtihan edilir, o da onlara iyi davranırsa, kızlar, onun için, ateşe karşı perde olurlar.”²¹⁶

Vefat veya boşama gibi bir sebeple evlilik bozulmuşsa, hidâne hakkı öncelikli olarak ittifakla anneye aittir. Çünkü anne, babaya göre daha şefkatlidir.²¹⁷ Çocuk Hakları Bildirgesi'ne göre (m.6) de, “Küçük çocuk, istisnâî durumlar dışında, anasından ayrılmamalıdır.”

Çocuğun annesi bulunmaz ya da hidâne ehliyetini taşımazsa, bu hak sırayla anneanneye, babaanneye, öz kız kardeşe, ana bir kız kardeşe, baba bir kız kardeşe, öz kız kardeş kızlarına, önce anadan sonra babadan kız kardeş kızlarına, teyzelere ve nihayet halalara ge-

²¹⁴ Tirmizî, Siyer, 17, no: 1566 (5/291); Hâkim, Müstedrek, 2/55 (sahih); Dârimî, Sünen, 2/146, no: 2482.

²¹⁵ Ebû Dâvûd, Talâk, 35, no: 2276 (2/283); Ahmed bin Hanbel, Müsned, 2/182; Abdurrezzâk, Musannef, 7/153, no: 12596-97. Hâkim, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

²¹⁶ Buhârî, Zekât: 10, Edeb: 19; Müslim, Birr: 147, (2629); Tirmizî, Birr: 13, (1916). İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, 2/493.

²¹⁷ Abdurrezzâk, Musannef, 7/154; Ali el-Müttekî, Kenzü'l-Ummâl, 5/336.

çer. Çocuğun bu sayılan kadınlar içerisinde bir yakını yoksa ancak bunlardan sonra, sıra babaya, dedeye, erkek kardeşe, kardeş çocukları, amcalar, erkek çocuk için amca çocuklarına gelir. Berâ bin Âzib'ten (r.a.) gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hamza'nın kızı Ümâme'nin, bakmak isteyen başkalarına değil de, teyzesine verilmesine hükmetti ve şöyle buyurdu: “*Teyze, anne yerindedir.*”²¹⁸

1.4.2.2. Hidâne Ehliyeti (Bakım Velayeti)

Hidâne hakkına sahip olabilmesi için kadın ya da erkeğin akıllı (akıl ve ruh sağlığına sahip), ergin, bu işi yapabilecek yeterli güce sahip ve çocuğun hayatını, sağlığını ve ahlâkını koruyabilecek şekilde ahlâkî bakımdan güvenilir olması gerekir. Erkeğin Müslüman olması, bakacağı çocuk kızsı ona mahrem (nikâh düşmez) olması; yukarıdaki hadis gereğince kadının ise, yabancı (mahrem olmayan) biriyle evli olmaması da şarttır.

2.4.2.3. Hidâne Süresi

A) Sürenin Bitmesi

Hidâne süresi, çocuğun ihtiyacına bağlıdır. Genellikle, yiyecek içebilecek, giyinebilmek, ayakkabılarını ve pantolonunu bağlayabilmek, — İmam Muhammed'e göre — tuvalet ihtiyacını görebilmek gibi, kendi ihtiyaçlarını kendisi görene kadar devam eder. Bunu yaşa vurduğumuzda, erkek çocuğunda 7-9, kız çocuğunda ise 9-11 nihâî hidâne yaşı olarak belirlenmiştir.²¹⁹ Mâlikîlere göre, erkek çocukta ergenlik çağına (İbâzîler de bu görüşte); kız çocukta ise evlenmesine kadar uzamaktadır.²²⁰ Zâhirîlere göre, akıl ve temyiz şartıyla, hidâne bülûğa erince biter.²²¹ Caferîlere göre, hidâne süresi erkek için iki sene, kız için yedi yaşına kadardır.²²²

²¹⁸ Buhârî, Sulh, 6 (3/242), Megâzî, 43; Ebû Dâvûd, Talâk, 35; Tirmizî, Birr, 6.

²¹⁹ Kâsânî, BS, 4/42-3; Serahsî, *Mebûsât*, 5/207; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, 1/340; Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, 143-44; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 108; Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 155.

²²⁰ Sahnûn, *Müdevvene*, 2/356 (eski: 2/244); , *Şerhu'n-Nîl ve Şifâu'l-'Alîl*, 7/755.

²²¹ İbn Kudâme, *Mugnî*, 9/145.

²²² Şerâiu'l-İslâm'dan-Magniyeye, Muhammed Cevad: *el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Hamse*, 2/380.

B) Süre Bitiminden Sonrası

a) *Babanın Tercihî*: Hidâne süresi bittikten sonra, çoğunluğa göre çocuğun sorumluluğu, artık babasına geçer. Kız için bu durum, evlenmesine kadar devam eder. Erkek çocuk ise, ergenlik çağına geldikten sonra, ana veya babasından birini seçmekte serbesttir.

b) *Çocuğun Seçimine Bırakılması*: Şâfiilere ve Hanbelîlere göre ise, hidâne ehliyetine sahip iki tarafın eşitliği durumunda, çocuğu muhayyer (seçenekli) bırakmak gerekir; dolayısıyla çocuk, ana-babasından hangisini seçerse, onun yanında kalır.²²³ Bir kadın geldi ve "Ey Allah'ın rasûlü! Kocam, oğlum benden almak istiyor, hâlbuki o (büyümüş ve) bana yardımcı olmuş, Ebû İnebe kuyusundan bana su getirmiştir." diye şikâyetle bulundu. Bu arada, kocası da çıkageldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) (çocuğa), "Bak küçük, bu baban, bu da annen, hangisini istersen onun elini tut." buyurdu. Çocuk da, annesinin elinden tuttu ve annesi onu alıp götürdü.²²⁴ Râfi' bin Sinan (r.a.) İslâm'ı kabul etti, ama karısı Müslüman olmayı reddetti. Hz. Peygamber (s.a.v.) babayı bir köşeye, anneyi başka bir köşeye, çocuğu da aralarına oturttu. Çocuk annesine yöneldi. Bunun üzerine Rasûlullah, "Allahum! Ona hidayet nasip eyle" buyurdu. Çocuk babasına döndü ve onu babası aldı.²²⁵

2.4.2.4. Hidâne Masrafları

Hidâne vazifesi karşılığında çocuğa bakan kadına —çocuğun babasının zevcesi (çocuğun analığı) ve kendisinden iddet bekleyen boşanmış karısı değilse— belli bir ücret (hidâne ücreti) ödenmesi gerekir. Bu ücret, varsa çocuğun kendi malından, yoksa babasının malından karşılanır. Baba fakirse, sırasıyla diğer nafaka yükümlüsü akrabalar bunu öder. Bu ücrete, kadının evi olmadığı takdirde, ev kira bedeli, gerekiyorsa hizmetçi ücreti de dâhildir.²²⁶

²²³ eş-Şâfiû, *Ümm*, 5/82; Nevevî, *Mecmû*, 12/338; İbn Kudâme, *Mugnî*, 9/144-45.

²²⁴ Ebû Dâvûd, *Talâk*, 35; Tirmizî, *Ahkâm*, 21 (sahih); Nesâî, *Talâk*, 52; İbn Mâce, *Ahkâm*, 22, no: 2351 (2/787); Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 2/246; Dârimî, *Talâk*, 16.

²²⁵ Ebû Dâvûd, *Talâk*, 26.

²²⁶ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 340-343; Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 197. İbn Abidîn, bu konuda, özel bir risâle yazmıştır: "el-İbâne an Ahzi'l-Ücret ale'l-Hidâne", *Mecmû'atu'r-Resâil*, 1/264-76.

2.4.3. Yaşama Hakkı/Çocukları Öldürme

2.4.3.1. Çocuk Düşürmek veya Aldırmak

Ananın veya ceninin eşlerinden birinin hayatını tehdit eden zorunlu bir tıbbî durum olmadıkça, çocuk düşürmek veya aldırma (kürtağ) haramdır: “De ki, ‘Gelin, rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım/bildireyim: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle, çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de, onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da, gizlisine de yaklaşmayın. Meşru bir hak karşılığı olmadıkça, Allah’ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte Allah, size bunu emretti ki aklınızı kullanasınız.”;²²⁷ “Yoksulluk korkusuyla, çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz mızıklandırırız. Onları öldürmek, gerçekten büyük bir günah-tır”.²²⁸ Eski bilginlerin zamanlarının tıp bilgisi ışığında gebeliğin üstünden henüz belli bir zaman (yüz yirmi gün) geçmeden nutfe veya ceninin hayatına son verilebileceğine ilişkin görüşleri doğru değildir.

**min imlâk: Korku, kaygı, endişeyle. Hem cana kıymayın, hem de öldürmeyin ifadeleri var. Bunun sebebi, çocukların her an tehlike altında olmasındandır. Savaş, sel vs. bütün felaketlerin ilk ve en korunmasız mağdurları çocuklardır.

2.4.3.2. Çocukları Öldürmek

Kur’ân-ı Kerim’de çocuk öldürme yasağı, sıkça hatırlatılmaktadır. Bir kısım ayetler, çocuk öldürme âdetinin tarihen eskiliğine dikkat çekerek, tâ Hz. Mûsâ zamanında, Firavun tarafından Yahudilere uygulandığını haber verir. Bu uygulamada, yeni doğan erkek çocuklar öldürülüyor, kızlar sağ bırakılıyordu.²²⁹ Yahudilere uygulanmış olan bu “erkek çocukları öldürme” cinayeti, düşmanca tavırdan, inananlar zümresini toplumsal açıdan zayıflatmak ve güçsüz bırakmak düşüncesinden ileri geliyordu.

Kur’ân-ı Kerim, câhiliyye devri Araplarında mevcut çocuk öldürme âdetine de, değişik bağlamlarda yer verir. Ayrıca Kur’ân-ı

²²⁷ el-En’âm 6/151.

²²⁸ el-İsrâ 17/31.

²²⁹ el-Bakara, 2/49; el-A’raf, 7/141; el-İbrahim 14/6; el-Kasas, 28/4; el-Mü’min, 40/25.

Kerîm, çeşitli bahane ve şekiller altında kıyamete kadar devam edecek olan bu tatbikatla, ciddî şekilde mücadele eder:

1- En Büyük Haramların Üçüncüsü: En büyük haramlar sayılırken, yoksulluk korkusuyla çocuk öldürme, üçüncü sırada gösterilmiştir: *“De ki, ‘Gelin, rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım/bildireyim: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle, çocuklarınızı öldürmeyin; sizi de, onları da biz mızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da, gizlisine de yaklaşmayın. Meşru bir hak karşılığı olmadıkça (haksız yere), Allah’ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte Allah, size bunu emretti ki aklınızı kullanasınız. Yetim malına, ergenlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz, kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuz vakit, -akraba bile olsa- sözünüzde âdil olun. Allah’ın ahdini yerine getirin.’ Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır.”*²³⁰

Hz. Peygamber’e (s.a.v.) “Hangi günah, en büyüktür?” diye sorulunca şu cevabı vermiştir: *“Seni yaratmış olan Allah’a ortak koşmandır.”* Tekrar soruldu: *“Daha sonra hangisi?”* Şu cevabı verdi: *“Komşunun hanımıyla zina etmendir.”* Üçüncü defa soruldu: *“Daha sonra hangisi?”* Cevabı şu oldu: *“Seninle yemeğini paylaşır korkusuyla çocuğunu öldürmendir.”*²³¹

2- En Büyük Hata: Çocuk öldürme fiili, “büyük hata” olarak nitelenmiştir. *“Yoksulluk korkusuyla, çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz mızıklandırırız. Doğrusu onları öldürmek, gerçekten büyük bir günahtır.”*²³² Allah Teâlâ, yoksulluk ve diğer sebeplerden dolayı çocukların öldürmesini yasaklamış, bunun büyük bir günah olduğunu buyurmuştur. Nitekim onları Allah rızıklandırmaktadır.

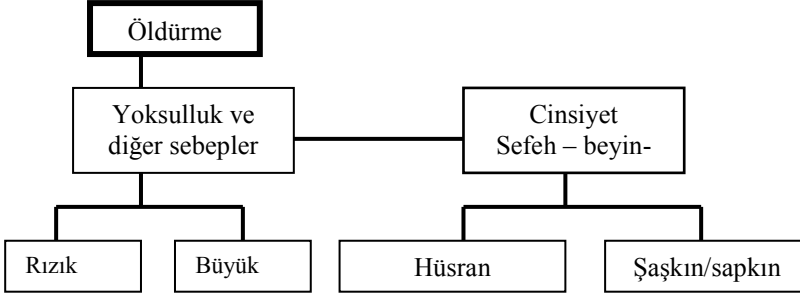
3- Büyük Hüsrana Uğrama: Çocuk öldürenlerin büyük hüsrana uğrayacakları haber verilir: *“De ki: ‘Ey milletim! Durumunuzun gerektirdiğini yapın, doğrusu ben de yapacağım. Sonucun kimin için hayırlı olacağını bileceksiniz.’ Zulmedenler şüphesiz kurtulamazlar. Kendi zanlarına göre, ‘Bu Allah’ındır, bu da putlarımızındır’ diyerek, Allah’ın yarattığı hayvanlar ve ekinlerden pay ayırdılar. Putları için ayırdıkları Allah için veril-*

²³⁰ el-En’âm: 6/151-152.

²³¹ Buhârî, Tevhid, 40, Tefsir, no: 4477; Müslim, İman, 141.

²³² el-İsrâ, 17/31.

mez, ama Allah için ayırdıkları putlarına verilirdi; ne kötü hüküm veriyorlardı! Böylece, putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helâke sürüklemek, dinlerini karma karışık etmek için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir. Allah dileseydi, bunu yapamazlardı. Sen, onları ve iftiralarını bir tarafa bırak. 'Bu hayvanlar ve ekinleri dilediğimizden başkasının yemesi yasaktır; bir kısım hayvanların sırtlarına yük vurmak da haramdır' iddiasında bulunarak ve bir kısım hayvanları keserken de Allah'ın adını anmamak sûretiyle ona iftira ederler. Allah, yaptıkları iftiralara karşı, onları cezalandıracaktır. 'Bu hayvanların karınlarında olan yavrular, yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır. Ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar.' dediler. Allah, bu türlü sözlerin cezasını verecektir, çünkü o hâkimdir, bilendir. **Çocuklarını aptalca, bilgisizce ve beyinsizce öldürenler, hüsrana uğramıştır. Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri (tertemiz rızıkları) Allah'a iftira ederek, kendilerine haram kılarak yolunu şaşırmış, yanlış bir düşünceye dalmış olanlar** elbette tam hüsrana uğramıştır, mahvolmuştur. Onlar, yollarını şaşırmışlardır, zaten bu düşünce ve davranışlarla, doğruyu da bulamazlar."²³³

4-Çocuk Öldürmemenin Bey'at Şartı Oluşu: Kadın ve erkeklerle yapılan bey'atlarda çocuk öldürmeme şartı konur: "Ey Peygamber! Mümin kadınlar, sana Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, çalmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, çocuklarını öldürmeyeceklerine, **kaşla-göz arasında (ayaküstü, çarçabuk, hiç yoktan)**²³⁴ bir iftira uydurmayacaklarına, iyi davranışlar konusunda sana karşı gelmeyeceklerine ilişkin bey'at etmek üzere geldiklerinde, onlarla bey'at et.

²³³ el-En'am, 6/135-140.

²³⁴ Başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnatta (nesep iftirasında) bulunmamak, gayr-ı meşrû bir çocuk dünyaya getirip onu kocasına mal etmek.

Onlar için, Allah'tan bağışlanma dile. *Bu sayılanlarından birini yapıp da tövbe ederseniz, Allah affedicidir ve merhametlidir.*"²³⁵ Bu ayet, Mekke'nin fethi gününde inmiştir. Aynı şartlar, çok az farkla, hicret öncesindeki Akabe Bey'atı'nda da öne sürülmüştür.

Çocuklarını öldürmeyi, Câhiliye Araplarına iyi gösterenler, putlara hizmet edenlerdi: "*Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helâke sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir.*"²³⁶ Günümüzde, iktisadî sıkıntıları ve tamamen hayali olan müstakbel açlık tehlikelerini önlemek bahanesi dile getirilmek sûretiyle Malthusçu iddiaların rengine büründürülen, aslında dıştan gelen siyasî baskılardan kaynaklanan, dünyanın her tarafında tatbikatı yaygınlaştırılmaya çalışılan ve nüfus planlaması, aile planlaması, doğum kontrolü, kürtaj hakkı gibi değişik adlarla mûnis gösterilmeye ve meşrû kılınmaya çalışılan "modern çocuk öldürme metodları" vardır.²³⁷

2.4.3.3.Kız Çocuklarını Öldürme

Araplar, kız çocuklarını hiç sevmezler ve birinin kızı olduğunda çok üzülür, kızıp öfkelenir ve kimi zaman da öz çocuğunu diri diri toprağa gömerlerdi. Ancak buna rağmen değer verdikleri melekleri dışı olarak kabul ederler ve onlara "Allah'a birtakım kızlar isnat ettiler. Oysa Allah, bundan münezzehtir. Hâlbuki, kendilerinin istediği, erkek çocuktur. Onlardan birine, bir kız çocuk müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü kararır. Verilen müjdenin kötü tesiriyle, kavminden gizlenir. O çocuğu, zillet ve horluğa katlanarak tutacak mı? Yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne fena hükmediyorlar."²³⁸

"Allah'ın kızları" derlerdi. İşte bu anlayışı eleştiren Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurur: "Kendilerine verdiğimiz rızıktan, onların ne olduğunu bilmeyen putlara pay ayırırlar. Allah'a and olsun ki, uydurup durduğunuz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz. Beğendikleri erkek çocukları kendilerine; kızları da Allah'a mal ediyorlar. Allah, bundan münezzehtir. Aralarından birine bir kızı olduğu

²³⁵ el-Mümtehine 60/12.

²³⁶ el-En'âm, 6/137.

²³⁷ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/500-503.

²³⁸ el-Hicr, 15/95-96.

müjdelendiği zaman, içi gamla dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden, halktan gizlenmeye çalışır; onu utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Ne kötü hükmediyorlar!"²³⁹ "Allah, kızları, erkek çocuklara mı tercih etmiş? Siz, böyle ne biçim bir karar veriyorsunuz?"²⁴⁰

"Her sınıf varlığı yaratan Allah'tır. Gemiler ve hayvanlardan binesiniz diye size binekler var etmiştir. Bütün bunlar; üzerlerine oturunca rabbinizin nimetini anarak: 'Bunları buyruğumuza veren ne yücedir; zaten bizim takanımız bunlara yetmezdi; şüphesiz rabbimize döneceğiz.' demeniz içindir. Ama inkârcular, ona çocuk isnat ettiler. İnsan, gerçekten apaçık nankördür. Demek Allah, yarattıkları arasından kızları kendisine alıp da oğulları size verdi öyle mi? **Ama, Rahmân olan Allah'a isnat ettiği kız evlat kendilerinden birine müjdelenince, o kimsenin içi gayzla dolarak yüzü simsiyah kesilir. Demek, süs içinde yetiştirilecek de çekişmeyi beceremeyecek olanı Allah'a değil mi?** Onlar, Rahman olan Allah'ın kulları melekleri de dışı saydılar. Yarattıklarını mı görmüşler? Onların bu şâhidlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir. 'Eğer Rahman dilemiş olsaydı, biz bunlara kulluk etmezdik' derler. Buna dair bir bilgileri yoktur; onlar sadece vehimde bulunuyorlar. Yoksa onlara, daha önce bir kitap verdik de ona mı bağlanıyorlar? Hayır; 'Doğrusu biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerinden gitmekteyiz' derler."²⁴¹ Dikkat edilirse, hem kız çocuğunu istemiyorlar, hem de melekleri dışı olarak bakıyorlar. Öyleyse ibadet ettikleri melekler, aslen hiç hoşlanmadıkları varlıklardır. İşte bu şekilde amaç, onları meleklerle tapmaktan vazgeçirmektir.

İslâm ise, bunu yasaklamıştır. Çünkü çocuk, ana-baba elinde bir emanettir. Mutlak mülkiyet ise, Allah'ındır. Allah, dünyada dilediği kadını doğurgan, dilediğini de kısır yapar. İsterse kız verir, isterse erkek veya isterse de ikiz çocuk verir. Bu, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "*Göklerin ve yerin hâkimiyeti, yalnızca Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız evlat, dilediğine erkek evlat verir yahut kızlı oğlanlı olarak her iki cinsten karma yapar*

²³⁹ en-Nahl, 16/56-59.

²⁴⁰ es-Saffat, 37/49.

²⁴¹ ez-Zuhruf, 43/14-22.

(dilediğine erkekli dişili çift çift ikizler²⁴² verir). *Dilediğini de kısır bırakır. O, her şeyi mükemmel bilir, dilediği her şey kadirdir.*"²⁴³

Kız çocuklarını öldürme vahşetinin hesabı, elbet sorulacaktır: *"Kız çocuğunun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman."*²⁴⁴

Erkek ve kız her iki cinsten çocukları "fakirlik" korkusuyla öldürtüp, kızları da "ar" düşüncesiyle diri diri toprağa gömdüren bu geleneğin İslâm'ın bidayetlerine kadar canlı ve yaygın bir şekilde geldiğini gösteren pek çok rivayet mevcuttur. Bunlardan biri, İslâm'la şereflenmezden önce, kendi eliyle 12 kızını diri diri toprağa gömmüş bulunan Kays İbn Âsım'la ilgilidir. Müslüman olduktan sonra suçunu itirafla Hz. Peygamber 'den (s.a.v.), bu günahı kurtulma çaresi olup olmadığını sormuştur. Bununla birlikte, Câhiliye döneminde, kız çocukların bu felaketini önlemeye çalışan yüksek ahlâk sahibi kişiler de vardı. Esmâ bintü Ebî Bekr (r. anhüma) anlatır: "Zeyd İbn Amr İbn Nüfeyl'in ayakta dikilip sırtını Kâbe'ye dayayarak şöyle söylediğini işittim: "Ey Kureyş topluluğu! Vallahi ben hariç hiçbiriniz, Hz. İbrahim'in dini üzere değilsiniz!" Zeyd, diri diri toprağa gömülecek kızları (kurtarıp) hayatını bağışlardı. Kızını öldürmek isteyen adama: "Onu öldürme, onun külfetini ben üzerime alıyorum" der ve kızı alırdı. Kız büyüyüp serpilince, babasına: "Dilersen sana teslim edeyim, dilersen külfetini ben çekeyim" der, (bakımına devam eder)di."²⁴⁵ Sa'sa'a İbn Nâciye'nin rivayetiyle sergilenmektedir: Bu hayırsever zengin, Hz. Peygamber 'e (s.a.v.) müracaat ederek, Müslüman olmazdan önce 360 tane çocuğu satın almak sûretiyle ölümden kurtardığını, bu amelinin mânevî mükâfatının ne olacağını sormuştur.

Hz. Enes (r.a.) anlatır: Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Bülûğa erinceye kadar, kim iki kız evladı yetiştirirse, -parmaklarını birleştirerek-kıyamet günü o ve ben şöyle beraber oluruz."* Tirmizî'de: *"O ve ben, cennete şu iki şey gibi beraber gireriz"* dedi ve iki parmağıyla işaret etti şeklinde

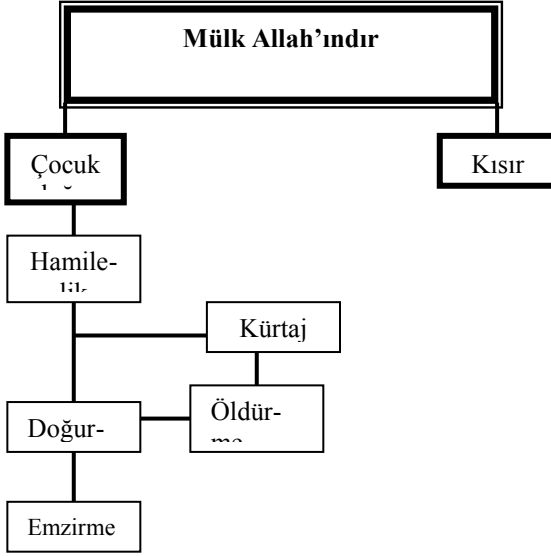
²⁴² İki cinsten çocuklar da denebilir.

²⁴³ eş-Şûrâ, 42/49-50.

²⁴⁴ et-Tekvir, 81/8-9.

²⁴⁵ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 24.

gelmiştir.²⁴⁶ Ebû Saîd (r.a.) anlatır: Rasûlüllah (s.a.v.): “Kim ‘üç kız’ veya ‘üç kız kardeş’ veya ‘iki kız kardeş’ veya ‘iki kız’ yetiştirir, terbiye ve te’diblerini eksik etmez, onlara iyi davranır ve evlendirirse cenneti hak etmiştir.” Ebû Dâvûd’da İbn Abbas’tan (r.a.), şu rivayet de kaydedilmiştir: “Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: “Kimin iki kızı olur da bunları öldürmez, alçaltmaz, oğlan çocuklarını bunlara tercih etmezse, Allah onu cennete koyar.”²⁴⁷

2.4.4. Beden Bütünlüğü Hakkı ve Sünnet

Ebeveyn, yaşama haklarını olduğu gibi, çocukların beden bütünlüğünü de korumak zorundadır. Tıbbî bir zorunluluk olmadıkça, çocukların beden bütünlüğüne dokunulamaz.

Çocukları sünnet ettirmek, gelecekte onları birçok tehlikeden koruyacağı için, beden bütünlüğü hakkına aykırı değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.), sünnetin gereğini, şöyle belirtir: “Fıtrat hasletleri beştir: Sünnet olmak, avret yerlerini tıraş için ustura kullanmak (ka-

²⁴⁶ Müslim, Birr: 149, (2631); Tirmizî, Birr: 13, (1917). İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/494.

²⁴⁷ Ebû Dâvûd, no: 5147; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/495, no: 173.

sık/etek tıraşı), koltuk altı kıllarını gidermek, bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek."²⁴⁸ Buna göre, sünnet olmak, fitrat sünnetlerindedir.

2.4.4.1. Sünnetin Hükümü

Sünnet ameliyesi, kelime-i şehâdet gibi, Müslüman'la kâfiri birbirinden ayıran bir alâmet olarak telakki edilir.²⁴⁹ Sünnet, Hanefîlere ve Mâlikîlerce sünnet, Şâfiîler ile Hanbelîlerin de içinde yer aldığı bazı âlimlerce vâcib²⁵⁰ ve hatta farz²⁵¹ denecek kadar önemli dinî bir emir kabul edilmiştir. Şâfiîler "Bülûğ yaşına ermezden önce çocuğu sünnet etmek, velisine vâcibtir" der.²⁵² Bir kısım âlimler de, sünnet olmadıkça, mühtedînin Müslümanlığının nâkıs olacağına, sünnetsizin namazının câiz olmayacağına, kestiğinin yenilmeyeceğine, Kâbe'yi tavaf edemeyeceğine hükmetmiştir.²⁵³ Hadis de, bu hususta, "İslâm'a girince, küfür tüyünü at, sonra sünnet ol."²⁵⁴ diye emreder.

24.4.2.Sünnetin Vakti

Sünnetin yapılacağı zaman husûsunda ihtilâf vardır. Bu konudaki bir kısım hadisler, doğumun yedinci gününü sünnet günü olarak tayin etmesine rağmen, Cumhur bunu istihbâb (müstehaplık) mânâsında anlayarak belli bir vakitle tahdîd etmemek gerektiği, hele küçükken sünnet etmenin vâcib olmadığı hükmüne varmıştır.²⁵⁵ Bu meyânda, "çocuğu ancak on ve daha ileri yaşlarda -namaz için- dövmeye müsaade eden hadisleri" de nazar-ı itibara alan bir kısım âlimler, sünnet etmenin dayaktan daha çok ezâ vereceğini göz önüne alarak, bülûğdan önce sünnet etmeye haram diyecek kadar ileri gitmiş-

²⁴⁸ Buhârî, Libâs,63-64 (7/208); Müslim, Tahâret, 49 (1/221); Ebû Dâvûd, Tereccül, 16, no: 4198 (4/84); Tirmizî, Edeb, 14, no: 14, no: 2457 (8/7); İbn Mâce, Tahâret, 8 (1/107); Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 2/229.

²⁴⁹ Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, 22/45; Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, 2/181; Canan, *Terbiye*, 120.

²⁵⁰ Nevevî, *Şerhu Müslim*, 3/148; Canan, *Terbiye*, 120.

²⁵¹ Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, 22/45; Canan, *Terbiye*, 120.

²⁵² Nevevî, *Şerhu Müslim*, 3/148.

²⁵³ , *Tuhfetu'l-Ahvezî*, 8/35; Canan, *Terbiye*, 120.

²⁵⁴ Ebû Dâvûd, Tahâret, 128, no: 356 (1/88); Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 3/415; Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, 2/161.

²⁵⁵ , *Tuhfetu'l-Ahvezî*, 8/34; Canan, *Terbiye*, 120.

lerdir.²⁵⁶ Sünnetin ileri yaşlarda olması gerektiğine inananların delillerinden biri, Buhârî'nin şu tahriridir:

“İbn Abbas’a soruldu: Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman, sen ne kadardın?” Cevaben: “O zaman ben sünnetliydim.” der ve ilâve eder: “O vakit, idrak edinceye (bülûğ çağına erişinceye) kadar, erkekleri sünnet etmezlerdi.”²⁵⁷ Doğumun ilk günden (başlayıp yedinci günü, yedi yaş, dişeme yaşı (yedi yaş civarı), 7-10 yaş arası, onuncu yaş, bülûğ yaşı gibi çeşitli vakitler üzerine yapılan ihtilâfı, Mâverdî şöyle neticeye bağlar: Sünnet için iki vakit mevcûddur:

1- Vakt-i vücûb: Vücûb vakti bülûğ zamanıdır.

2- **Vakt-i istihbab:** İstihbâb vakti, bülûğdan önceki yaşlardır. Muhtar olan da, doğumun yedinci günüdür.²⁵⁸ Nevevî de, doğumun yedinci gününde sünnet etmeyi müstehab addeder.²⁵⁹

2.4.4.3. Sünnet Merasimi

Bazı rivayetler, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde sünnet ameliyesiyle ilgili olarak ziyafet verilmediğini kaydederse de²⁶⁰, diğer bir kısım ve senedce daha kavî olduğu kabul edilen rivayetler, Ashâb’dan birçoğunun sünnette eğlenceye de yer veren husûsî bir merasim yaptıklarını ifade etmektedir: “Abdullah’ın rivayetine göre, babası Hz. Ömer, bir çalgı sesi duyunca endişelenir, ancak bunun düğün veya sünnet eğlencesi olduğu söylenince sükût ederdi.”²⁶¹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*’de, Abdullah İbn Ömer’in iki oğlunu beraberce sünnet ettirip koç kestiğini²⁶², Ümmü Atiyye’nin kız kardeşi Ayşe’nin de sünnet edilen kızları eğlendirmek için çalgıcı Adiyi’i çağırıldığını kaydeder.²⁶³

²⁵⁶ İbn Hacer, *FB*, 12/463; Canan, *Terbiye*, 120-21.

²⁵⁷ İbn Hacer, *FB*, 12/334; Canan, *Terbiye*, 121.

²⁵⁸ İbn Hacer, *FB*, 12/460-63, özellikle 463; Canan, *Terbiye*, 121.

²⁵⁹ Nevevî, *Şerhu Müslim*, 3/148; Canan, *Terbiye*, 121; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/454-456.

²⁶⁰ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 4/217; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Aliye*, 2/41, no: 1600-1; Canan, *Terbiye*, 123.

²⁶¹ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Aliye*, 2/53, no: 1626; Canan, *Terbiye*, 123.

²⁶² Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 426-27, no: 1246.

²⁶³ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 427, no: 1247.

Sünnet vesilesiyle yapılan davete "i'zâr" dendiğini kaydeden İbn Hacer²⁶⁴, kız ve erkek için herhangi bir ayırmadan bahsetmezken, Muhammed İbnu'l-Hâcc el-Mâlikî: "Erkek çocukları sünnet ederken alenî yapıp izhar etmenin, kız çocuklarını sünnet ederken gizli yapıp mahfî bırakmanın" sünnet olduğunu söyler.²⁶⁵

2.4.5. Mallarıyla İlgili Hükümler

2.4.5.1. Çocuğun Mallarının Yönetimi

Bir şekilde malı bulunan çocukların mallarını yönetmek görevi ve sorumluluğu, ayetlerden çıkarımla sefihlerin ve yetimlerin mallarıyla ilgili hükümler temel alınarak belirlenir. Bu bakışlılık, yetimler açısından, şöyle anlatılır: "*Kendilerinden sonra âkîbetlerinden kaygı duyacakları zayıf nesiller (çocuklar) bırakanlar çekinip korktukları gibi, yetimler için de aynı kaygıyı duysunlar.* Bu konuda (yetim malları konusunda) Allah'tan sakınsınlar ve düzgün söz söylesinler."²⁶⁶ Nasıl kendi çocuklarını arkalarında bıraktıklarında hassas davranıp bütün malı tüketmiyorlarsa, yetimler için de aynı şekilde davranınsınlar, hassas olsunlar.

2.4.5.1.1. Malları Yönetim Görevi

Sefihlerin ve yetimlerin mallarıyla ilgili ayetlerin hükümlerine göre, ergenlik yaşına gelmemiş kendi malları bulunan veya ebeveyn-den birinin veya ikisinin ölümüyle çocukların ebeveynlerinden kendilerine intikal eden mal varlığının korunması ve işletilmesi, velilerce/vasilerce yapılır. Veli/vasi, kısıtlının (çocuğun ve yetimin) malını korur ve o malı akıllıca nemalandırır. Kısıtlının ihtiyaçlarını da bu maldan karşılar.

Veliler/vasiler, velayetleri/vesayetleri devam ettiği sürece, çocuğun ve yetimin mallarını yönetme hakkına sahiptir ve bununla yükümlüdür. Veliler/vasiler, yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde, hâkim duruma müdahale eder.

²⁶⁴ İbn Hacer, *FB*, 11/149. Ziyafetler için ayrıca bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/210.

²⁶⁵ İbnu'l-Hâc, *Medhal*, 3/60; Canan, *Terbiye*, 123; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/457.

²⁶⁶ en-Nisâ 4/9.

Bu hususlar, ayette şöyle anlatılır: “Allah’ın, sizin için canın yongası (geçim kaynağı) yaptığı mallarınızı, aklı ermezlere (sefihlere: para nasıl harcanır bilmezler) vermeyin. O mallarla, onları besleyin ve giydirin. Onlara, güzel söz söyleyin.”²⁶⁷

Ayette geçen *süfehâ* (aklı ermezler/beyinsizler/basiretlice harcamaya yapamayanlar; tekili: *sefih*) kelimesi, dört şekilde yorumlanmıştır:

1) *Çocuklar*: Zührî ve İbn Zeyd’den nakledildiğine göre, rüşt çağına gelmeyen çocuklardır.

2) *Müsrif Kadınlar*: Mücâhid ve Dahhâk’tan nakledildiğine göre, ister karı, ister ana veya kız olsun, müsrif kadınlardır.

3) *Kadınlar ve Çocuklar*: İbn Abbas, Hasan Basrî ve Katâde’ye göre, sefihlerden maksat, kadınlar ve çocuklardır.

4) *Malını Akıllıca Harcamayanlar*: *Sefih*, malını koruyacak aklı bulunmayanlardır. Bunun kapsamına kadınlar, çocuklar, yetimler ve bu sıfatın verilebileceği herkes girer. Doğru görüş budur; Taberî’nin tercihi de böyledir. Çünkü sözcük geneldir, delilsiz tahsîs (daraltma) yapılamaz.

2.4.5.1.2.Malları En İyi Şekilde Yönetmek

Veli, çocuğun ve yetimin malında tasarruf etmelidir. Çünkü zaruret, bunu gerektirmektedir. Ancak velinin tasarrufu, maslahata; çocuğun yararına göre olmalıdır. Çocuğun malına, özellikle de yetim malına el sürmemek, en iyi biçimde yaklaşmak gerekir: “*Yetim malına, ergenlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kişiye, ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuzda, akraba bile olsa sözünüzde âdil olun. Allah’ın ahdini yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır.*”²⁶⁸; “*Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına sadece ve yalnızca iyilikle/en güzel şekilde yaklaşın. Yetim mallarıyla ilgili bu kurala uyun. Çünkü bu akit, size sorulacaktır.*”²⁶⁹; “*Sana yetimleri sorarlar. De ki: ‘Onlarla ilgili düzgün davranmanız daha iyidir, daha hayır-*

²⁶⁷ en-Nisâ 4/5.

²⁶⁸ el-En’âm, 6/152. Ayrıca bk. en-Nisâ, 4/2.

²⁶⁹ el-İsrâ, 17/34.

lıdır. Şayet onlarla aynı evde birlikte yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah kimin ıslah edici kimin de ifsat edici olduğunu bilir. Şayet Allah dileseydi sizi zora sokardı. Hiç şüphesiz ki Allah güçlüdür ve hikmet sahibidir.”²⁷⁰ Ayetlerde geçen “en güzel şekil”, akıllı ve verimli yönetim ve değerlendirme demektir.

Son ayetin nüzûl sebebi olarak, şu olay anlatılır: Yetimlerle ilgili ayetler inince ve ayetlerde de ‘yetim malı yiyenin ateş yemiş gibi olduğu’ söylenince, ashâbın bir kısmı ‘biz bu kadar ağır bir yükün üstesinden gelemeyiz’ diyerek, evlerindeki yetimleri dışarı attı. Bu olay üzerine de, bu ayet-i kerîme inmiştir. Burada, ıslah prensibine göre hareket edip yetimlerin işlerinin düzgünce yürütülmesi anlatılmaktadır. Buna dair elinden geleni yaptığında, Allah kişiye başka bir sorumluluk yüklemeyiz. Ardından da, “dileseydi sizi zora sokardı” diyerek, Allah’ın güçlü olduğu ve dilediğini yapabileceği, ancak yapmadığı için de hikmet sahibi ve hakîm olduğunu buyuruyor.

2.4.5.2 Yönetimin Sona Ermesi

2.4.5.2.1.Malları Teslim Gereği

Veliler/vasiler, velayetleri/vesayetleri veya yönetim hakları yetim çocuğun ergin olmasıyla sona erince, çocuğun mallarını kendisine devredip teslim ederler. Veliler/vasiler, çocuğun ve yetimin mallarının geri verilmesinden sorumludurlar: “Yetimlere, mallarını geri verin. Haramı (habîs) helâlle (tayyib) karıştırmayın. Yetimlerin mallarını, kendi mallarınıza katarak yemeyin. Hiç şüphesiz bu büyük bir suçtur.”²⁷¹; “Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Belirlenen kurula uyun. Çünkü bu kural sorulacaktır.”²⁷²

2.4.5.2.2.Malları Teslim Vakti

Belli bir olgunluğa erişen çocuğa ve yetime malı teslim edilmeden önce, bir deneme süreci yaşanmalıdır. Bu süreç sonunda, çocuğun ve yetimin malını kendi başına yöneteceği kanısına varılırsa, malı kendisine teslim edilir. Teslim sırasında, ileride doğabilecek ihtilâflar

²⁷⁰ el-Bakara, 2/220.

²⁷¹ en-Nisâ 4/2.

²⁷² el-İsrâ 17/34.

için bir önlem olmak üzere, şâhit bulundurulması tavsiye edilmiştir. Yetimlere mallarını teslim süreci, ilgili ayetlerde şöyle anlatılmaktadır:

A) Nikâh Çağında Rüşd

Bir kısım ayetlerde, “**evlenme çağında rüşd**” kavramından söz edilir: “*Evlenme çağına erinceye kadar yetimleri gözetip deneyip sınayın, onları alıştırın, eğitin. O vakit, şayet onlarda (parayı nasıl harcadığına ilişkin akılca) belli bir olgunluk (rüşd: erginlik) görürseniz, hemen mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler de ellerine alacaklar korkusuyla/düşüncesiyle, aşırı giderek (isrâfen) ve bir an önce, tez elden (bidâren) mallarını yemeyin tüketmeyin. İçinizden kim zengin (ihtiyaçsız/yetimin malından almaya ihtiyacı olmayan veli) ise iffetli davranın, onların malına tenezzül edip asla el uzatmayın. Ama kim de yoksulsa (muhtaç olan veli), iyilikle (aşırı gitmeden/meşru şekilde ve ölçüde/hizmetinin karşılığı kadar) yesin tüketsin. Yetimlere mallarını teslim ederken, yanlarında şâhit bulundurun. Onların mallarından şayet yürütürseniz, hesap sorucu olarak Allah yeter.*”²⁷³

B) Rüşd Çağı

Başka bazı ayetlerde ise, “**rüşd çağı**” kavramından söz edilir: “*Yetim malına, erginlik (rüşd) çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuz vakit -akraba bile olsa- söziünüzde âdil olun. Allah’ın ahdini yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır.*”²⁷⁴; “**Rüşdüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Belirlenen kurala uyun. Çünkü bu kural sorulacaktır.**”²⁷⁵

Her iki kavramlaştırmada, “rüşd” kavramı odak kavram olarak yer almaktadır. Rüşd sahibi kişiye, “reşîd” denir. Reşîd; ergin, kendi kararını kendi veren demektir. Rüşd, aklî bir olgunluğu anlatır ve reşîd kişi, malları dâhil bütün işlerini kendi görür. Malını muhafaza hususunda sağduyulu bir insan gibi basiretli ve dikkatli davranarak sefahat ve israftan kaçınan kimseye “reşîd” denir. İşlerini güzelce idareye muktedir sûrette bülûğa eren kimse de “reşîd” adını alır.

²⁷³ en-Nisâ, 4/6.

²⁷⁴ el-En’am, 6/152.

²⁷⁵ el-İsrâ, 17/34.

Ayetler birlikte ele alınırsa, yetime malını teslim etmek için, iki şart koşulmuş olduğu görülür:

1) **Bülûğ** (ergenlik): Bülûğ, evlenme yaşının gelmesidir. Evlenme yaşına gelen, kendi malını da akılcıca kullanabilir. Hz. Ali (r.a.) anlatıyor: "Rasûlüllah'tan (s.a.v.) iki şey öğrendim: 'İhtilamdan (ergenlikten) sonra yetimlik kalmaz;(...)"²⁷⁶ Bülûğa eren kişi, çoğunluk tarafından, aynı zamanda reşîd kabul edilmiştir.

2) **Rüşt** (erginlik): Ayette geçen "rüşd", üç şekilde yorumlanır:

a) **Akıl**: Mücâhid'e göre, rüşt, akıl demektir.

b) **Düzensizlik**: Katâde'ye göre rüşt, akıl ve din düzensizliğüdür. İmam Şâfiî de, "rüşd"ün sübûtu için, "diyânet"i de şart koşarak, rüşdü "Din ve dünyanın salâhı, Allah'a itaat ve malı muhafaza diye" tarif etmiştir. Bu telakkide, diyaneti nâkıs olanın reşîd sayılmaması söz konusudur.

c) **Malı Düzensiz Kullanma**: İbn Abbas'a göre rüşd, malı düzensiz kullanma anlamındadır. Tercih edilen anlam da budur. İbn Abbas, kendisine bu konuda sorulan soruya şu cevabı vermiştir: "Yemin olsun, kişi vardır, sakalı çıktığı (bülûğa erdiği) halde hakkını almaktan hâlâ âcizdir. Öyleyse kendisi için, başkalarının aldığı iyisinden alan kimseden yetimlik kalkar."²⁷⁷ Müslim'de İbn Abbâs'tan (r.a.) kaydedilen bir açıklamaya uygun olarak yetimden "yetimlik" in kaldırılması hususunda, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî gibi bir kısım âlimler, yaş haddini değil, "rüşd"ün görülmesini esas almıştır.

Çoğunluğun aksine Ebû Hanife, bülûğa ermek ile rüşd ayrırır görüşündedir. Rüşd yaşı, kızlarda 17, erkeklerde 18 yaşıdır.

Bülûğ ve rüşdün beraberce görüldüğü yaşa "büyüklük yaşı" (haddu'l-kiber) denir. Bu sınırdan sonra, kişi üzerinden "çocukluk" (sıgar) ahkâmı kalkar.²⁷⁸

Rüşt yaşı konusunda, hukuk görüşlerinde ve düzenlerinde, değişik görüşler ve uygulamalar vardır. 1824 tarihli Osmanlı Emvâl-i Eytâm Nizamnâmesi (md.59), yetimlere ancak 20 yaşından sonra san-

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, Vesâya 9.

²⁷⁷ Müslim, cihad, 137; Tirmizî, siyer, 8; Ebû Dâvûd, cihâd, 152.

²⁷⁸ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/523-524.

dıktaki mallarının teslim edilebileceğini hükme bağlamıştır. Bu yaş, Ebû Hanife'nin görüşüne uygun şekilde, Türk Medenî Kanunu ile 1953 tarihli Suriye Ahvâl-i Şahsiyye (Medenî) Kanunu 18; Mısır, İngiltere, Almanya ve Fransa medenî kanunları 21 olarak belirlemiştir.

Bir kimse bülûğa erdiği halde malını muhafaza ve işlerini yürütme hususlarında yetersiz olabilir. Bu durumda, henüz "reşîd" sayılmaz. İmam-ı Âzam'a göre, âkil (akıllı) kimse en fazla 25 yaşına kadar beklenir. 25 yaşına gelen bir kimse "reşîd" olmasa da, malı kendisine verilir. Zira bu yaş, insanın "dede olma"sı mümkün olan bir yaştır. Bu yaştan sona hacr (kısıtlılık), câiz değildir.

Ebeveyn-çocuk ilişkileri, bir toplumun sağlıklı işlenmesi ve huzurlu bir toplum hayatının doğması için çok büyük önem taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de ve sünnette, ebeveyn-çocuk ilişkileri en can alıcı konularıyla bazen ayrıntıya vararak, ama çoğunlukla ilke düzeyinde ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerim'deki ahkâm ayetlerinin çoğunluğu aile hukukuna, bunların da çok önemli bir kısmı ebeveyn-çocuk ilişkilerine ve bununla bağlantılı hukuk hükümlerine ayrılmış, sünnette de bu ayetler açıklanarak örnek uygulamaları gösterilmiştir. Müslümanlar, bu ayetlerde ve onların örnek açıklaması ve uygulaması olan sünnette yer alan hükümleri, önce kendileri öğrenip günlük hayatlarında uygulayarak, ardından da nesilden nesile aktararak huzurlu aile yuvasının ve huzurlu toplumun temellerini atabilirler.

KAYNAKLAR

- Abdurrezzâk, İbn Hemmâm es-San'ânî: *el-Musannef*, Beyrut 1970.
- Ahmed bin Hanbel: *Müsned*, Kahire 1313.
- Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Cerhi*, İstanbul 1980, 11/85.
- Ali el-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, Haydarabad 1314.
- Canan, İbrahim (İbrahim Canan): *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Canan, İbrahim: *H. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, İzmir: Yeni Akademi 2013.
- Cassâs, Ebû Bekir Ahmed bin Ali er-Râzî: *Ahkâmu'l-Kur'ân*, İstanbul 1335-38.
- Dârimî, Abdullah bin Abdirrahim: *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, (çev. Abdullah Aydınlı), Madve Yayınları, İstanbul, 1996.
- Erbay, Celal: *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, İstanbul: Rağbet 1998, 2.B...
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd bin Muhammed: *Me'âlimu's-Sünen*, Halep 1932.
- Heysemî, Nureddin: *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut 1967.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed bin Ali: *Fethu'l-Bârî* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî ve başkaları), Kahire1407/1986-87.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn: *el-Metâlibu'l-Aliye*, Kuveyt 1973.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali bin Ahmed: *Muhallâ*, Beyrut ty.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah bin Ahmed: *Mugnî*, Beyrut ty.
- İbnu'l-Kayyim(el-Cevziyye), Ebû Abdillâh: *Tuhfetü'l-Mevdûd*, Bombay 1961.
- Kâsânî, Ebû Bekir: *Bedâiu's-Sanâi* (BS), Beyrut 1974.
- Münâvî, Abdurrauf: *Feydu'l-Kadîr*, Beyrut 1972.
- Şirbînî, Hatib: *Mugnî'l-Muhtâc*, Kahire: el-Mektebetü't-Ticariyye ty.
- Yaman, Ahmet: *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: İFAV 2008, 6.B.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Ömer ÇELİK*

Prof. Dr. Vecdi Akyüz'ün "Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet'te Ebeveyn ve Çocuk Hakları" adlı tebliğiyle ilgili müzakerem şöyledir:

Muhterem Hâzirûn

Konuşmama başlamadan önce hepimizi saygı ve hürmetle selamlıyorum...

Öncelikle, muhterem hocamızı bu kıymetli çalışmasından ötürü tebrik ediyor, teşekkürlerimi sunuyorum. Zira çerçevesi oldukça geniş olan bir konuyu hâzık bir hukukçu gözüyle hepimizin kolaylıkla anlayacağı bir seviyeye indirip, planlı bir şekilde takdim etmektedir. Her bir başlığı, o başlıkla ilgili ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler ışığında açıklığa kavuşturmaktadır. Zaten bu usûl, tebliğin genel ismiyle de uyum halindedir.

Muhterem hocam, tebliğin sunumunda da gördüğümüz üzere, tebliğin ismine de uygun tarzda öncelikle "Ebeveyn Hakları"na yer vermektedir. Bu konuyu "ebeveynin şahsî hakları ve mâlî hakları" olmak üzere iki başlık altında incelemektedir. Sonra "çocuk hakları"nu dile getirmektedir. Çocukların önemi ve değerine çok kısa temas ettikten sonra, "nesep hakkını, velayete bağlı olmayan hakları, velayete bağlı olan hükümleri, çocuğun terbiyesiyle ilgili hükümleri, çocuğun mallarıyla ilgili hükümleri" birbiriyle bağlantılı başlıklar altında ve planlı bir şekilde ele almaktadır.

Tebliğin hem geniş hem de özet halini baştan sona altını çizerek dikkatlice okudum. İstifade ettim. Aslında bu tebliğ, üzerinde bir miktar daha çalışıldığı takdirde, bu alanda ihtiyaçlara cevap verebilecek güzel bir el kitabı olabilecektir.

---

* Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi.

Benim burada yapmak istediğim, gücüm yettiği nispette tebliğ bir katkıda bulunmaya gayret etmektir. Bu düşünceden hareketle katkı ve önerilerimi, tebliğin sayfa ve dipnot numaralarını da dikkate alarak şu şekilde arz etmek istiyorum.

1. Hocamız, tebliğin başlığını yazdıktan sonra hemen “1. Ebeveyn hakları” diyerek söze başlamaktadır. Buraya “Kur’ân’ın ve sünnetin ebeveyn ve çocuk haklarına ne kadar yer verdiği, ne ölçüde bu konudan bahsettiği, konunun önemine ne ölçüde dikkat çektiği...” hususunda kısa bir “Giriş”le söze başlayabilirdi. Çünkü Kur’ân ve Sünnet, sadece bahsi geçen konuyu ele almamakta, yüzlerce konu içinde bu konuya da yeri geldikçe temas etmektedir.

2. Tebliğin 2. Sayfasında “Ebeveyn haklarının cihaddan önceliği” başlığıyla ilgili olarak herhangi bir ayet ve hadise yer verilmekte, sadece başlıkla alakalı kısa ama anlamlı bir değerlendirme yapılmaktadır. Aslında bu tür değerlendirmelere, tebliğ boyunca ve belki her başlığın sonunda –ilgili ayet ve hadislerin zikrinden sonra– daha derinlikli olarak devam edilebilse, şüphesiz okuyucular için daha faydalı olacak, aynı zamanda tebliğ metnini “ayet-hadis” nakil ağırlık ve monotonluğundan kurtaracak ve ona daha akıcı bir mahiyet kazandırabilecektir.

3. Tebliğde çok detaylı bir başlıklandırma ile karşılaşyoruz. Bu bir taraftan faydalı gözükse de diğer yönden meseleyi küllî bir bakış açısıyla anlama bakımından işi zorlaştırmaktadır. Meselâ 3. ve 4. sayfalardaki “ebeveyne dua etmek, ebeveynin duasını almak, ebeveyne sövmek ve lanet, duanın sınırı” gibi başlıklar... Bütün bunlar “Dua” başlığı altına alınabilir ve konu daha derli toplu incelenebilir. Aynı şekilde 4. sayfada 1.1.6. “Ebeveyne şükran duygusu” başlığı, 3. sayfada 1.1.4.1. “İyi Davranma gereği” başlığı altında pekâlâ incelenebilir. Zaten başlıklar kısa kısa izahlarla geçirildiği için, bu tarz bir düzenleme tebliğin telif yönünden daha bir keyfiyet kazanmasına yardımcı olabilir.

4. Tebliğin 8. sayfasında “1.2.11: Nafaka yükümlüleri” başlığı altında “Ebeveynlere nafaka, onlara iyi davranmak ve şükran borcunu ödemek demektir” dedikten sonra Nisâ 4/14. ayete işarette bulunuyor. Hâlbuki bu ayetin konuyla bir ilgisi olmadığı aşikârdır. Belki bunda maksat, Nisâ 4/36. ayet olabilir.

5. Tebliğin 8. sayfasında “2.1: Çocukların önemi ve değeri” başlığında “çocuklar göz aydınlığı, gönül ferahlığı ve gönül sevincidir” ifadesinden sonra Furkan 25/74, Kasas 28/9 ve Secde 32/17 ayetlerine atıfta bulunmaktadır. Bu ayetlerden Secde 32/7'nin mevzu-i bahs olan konunun bir ilgisi yoktur. Zannedirim *Mu'cemu'l-Müfrehes*'in “kurretu a'yün” ve “kurretu ayn” ifadelerine bakılarak böyle bir bilgiye yer verilmiş olabilir. Hâlbuki çoğu zaman *Mu'cem*'de baktığımız, bizim aradığımız bilgi olmayabilir. Aynı durum hadis aramalarında da geçerlidir.

6. Tebliğin 12. sayfasında “B) Meslek eğitimi” başlığı altında herhangi bir ayete ve hadise yer verilmeden veya işaret edilmeden “çocuklara iyi bir meslek eğitimin verilmesi” gereği üzerinde durulur. Acaba bununla ilgili Kur'ân'ın ve Peygamberimiz (s.a.v.)'in bir öğüdü, tavsiyesi ve teşviki yok mudur? Hz. Dâvûd'un yanında yetişen oğlu Hz. Süleyman, Hz. İbrahim'in yanında yetişen oğlu Hz. İsmail'de ve Peygamberimiz'in gençleri terbiyesinde meselâ terbiyesi altında yetişen Enes b. Malik'e yaptırdığı hizmetlerde ve Hz. Zeyd b. Sabit'e Süryanice öğrenmesini tavsiyesinde belki buna bazı misâller bulunabilir.

7. Tebliğin 16. Sayfasında “2.4.3.2: Kız çocuklarını öldürme” başlığı altında, bu konunun açıkça ele alındığı Nahl 16/58-59, Zuhuruf 42/17-18, Tekvir 82/8-9 ayetlere hiç temas edilmemekte; konuyla alakalı hiçbir hadis-i şerife yer verilmemekte, aksine konuyla hiç alakası olmayan şura 42/49-50 ayetlerini sadece mealine işaret edilmektedir.

8. Tebliğ kısa bir “Sonuç”la sonuçlandırılmakta, ancak kaynakça da verilmemektedir. Gerçi, tebliğin hangi kaynaklar kullanılarak hazırlandığı dipnotlardan anlaşılmakta, yine de sonunda kullanılan tüm kaynakların peşpeşe sıralandığı bir kaynakça, ilgili literatürü bir bütün halinde görme açısından faydalı olacaktır.

Konu çok geniş, alt başlıklar oldukça fazla olduğundan bunlar yer yer “şemalarla” gösterilebilir ve böylece konunun bütün olarak görülmesine katkı sağlanabilir. Nitekim tebliğin bana ilk gelen kısmında yer yer böyle şemalar bulunmakta idi ve bunlar güzel de oluyordu. Tebliğ nihai şekle büründürülürken bu şemaların uygun yerler konması faydalı olacaktır.

Teşekkür ederim.